

Latvijas Universitāte
Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte
Pirmsskolas skolotāju izglītības nodaļa

Tikumu apguves iespējas pirmsskolā bērnam dabas pētījumos

Kvalifikācijas darbs

Autore

Pirmsskolas izglītības skolotājs

apakšprogrammas studente:

Inga Hercoga

Darba vadītājs:

Rasma Purmale

Tukums 2020

Anotācija

Kvalifikācijas darba temats: "Tikumu apguves iespējas pirmsskolā bērnam dabas pētījumos"

Kvalifikācijas darba mērķis ir analizēt teorētiskās atziņas par tikumiem, tikumu apguves iespējām pedagoģiskajā procesā pirmsskolā pētīt dabu un veikt praktisko pētījumu.

Darba autors: Inga Hercoga.

Darba vadītājs: Rasma Purmale

Darbs sastāv no divām daļām. Pirmajā daļā tika analizētas teorētisku atziņas par tikumiem, to attīstības un apguves ietekmējošiem faktoriem.

Otrajā daļā tika veikts praktiskai pētījums pēc izstrādātajiem kritērijiem, un veikta pedagoģiskā darbība bērnu tikumiskās izpratnes un tikumu apguves sekmēšanai. Praktiskajā daļā tika veikta arī vecāku aptauja par bērna tikumu apguves iespējām.

Izvirzītā hipotēze: bērni ir tikumiski, ja: tiks piedāvātas iespējas pētīt dabu atbilstoši bērnu vajadzībām un interesēm, sekmējot tikumisku rīcību, dabas pētniecība un tikumiskās rīcības apguve notiks sistemātiski tika pierādīta, jo pēc pētījuma rezultātiem, var secināt, ka bērnu tikumi ir uzlabojušies

Darba struktūra: ievads, divas daļas, 13 attēli, 6 tabulas, 1 pielikums, 47 lappuses.

Atslēgas vārdi: tikumi, vērtības, pētnieciskā darbība, pirmsskolas pedagoģiskais process, daba.

Abstract

Subject of the qualification work: “Morality learning opportunities for a preschool child in nature research”.

The purpose of the qualification work is to analyse theoretical knowledge about morals, the possibilities of learning morals in the pedagogical process by studying nature in pre-school and carrying out a practical research.

Author of the work: Inga Hercoga.

Work Manager: Rasma Purmale

The work consists of two parts. In the first part there were analysed theorists' conclusions of morals its development and learning factors.

In the second part a practical study was done based on the criteria developed and carried out pedagogical activities to promote the moral understanding for children and the learning of morals. The practical part also carried out a survey for parents on the possibilities of a child learning moral.

Hypothesis: children are moral if: opportunities to study nature according to children's needs and interests will be offered, by promoting moral action, nature research and the learning of moral behaviour have been systematically demonstrated, as the results of the study lead to the conclusion that children's morals have improved.

Structure of work: introduction, two parts, thirteen pictures, six tables, one annexes, forty seven pages.

Key words: morals, values, research activities, pre-school pedagogical process, nature.

Saturs

Ievads	5
1. Teorētiskais pamatojums	7
1.1. Tikumi, tikumu apguves pamatnosacījumi – teorētisko atziņu salīdzinošā analīze.....	7
1.2. Tikumu apguves iespējas dabas pētniecības procesā pirmsskolā.....	14
2.1. Praktiskā pētījuma metodoloģijas izstrāde un sākotnējo rezultātu analīze.....	23
2.2. Pedagoģiskā darbība tikumu apguves sekmēšanai	32
Secinājumi.....	43
Izmantotā literatūra un informācijas avotu saraksts.....	44

Ievads

Daba jau no seniem laikiem ir bijusi mūsu senču – senlatviešu – dzīves sastāvdaļa, sākot ar visām latviešu paražām un ticējumiem, beidzot ar dabas pārmaiņām un saulgriežiem gadskārtu svētkos.

Senlatviešu gadskārtu svētku paražas ir vēsturiski pārmantotas no paaudzes paaudzēs līdz pat mūsdienām, kur sākotnēji ar tām saskaras bērni pirmsskolas izglītības iestādēs mācoties par Meteņiem, Lieldienām, Ziemassvētkiem un citiem gadskārtu svētkiem, protams, arī nevar piemirst dabas pārmaiņas, kuras bērnam ir jāpalīdz izprast ar visām maņām, kuras piemīt cilvēkam – redze, dzirde, smarža, oža, tauste - un tikumiskās vērtības attiecībā pret dabu, paražām un svētkiem.

Bērns ir cieši saistīts ar dabu, tā palīdz veicināt bērna attīstību ne tikai tikumiski, bet arī estētiski un intelektuāli, jo bērnam ir jāizprot dabas atšķirības, mainīšanās procesu, tās būtība, bērnam daba ir arī jāizjūt vai tie būtu laikapstākļi – lietus, sniegs, karstums, aukstums, vai arī mežs, kurā ir koki, sēnes, augi, bet ar visām cilvēka maņām to izjust, saprast un viennozīmīgi cienīt, novērtēt un mīlēt.

Tikumiskumam ir augsta vērtība, kura bērnam ir, pirmkārt, jāizprot, otrkārt, jāieaudzina, jo, ja bērns izprot, kādēļ nedrīkst piesārņot dabu, vai kāda loma ir dzīvniekiem un augiem, bērnam rodas priekšstats ne tikai par sev apkārt esošo, bet tiek veidota arī vērtību sistēma, kurā ietilpst arī spēja uzņemties atbildību un rūpes par dabu.

Tikumiskā audzināšana ir cieši saistīta ar garīgo pasauli, vēsturi un ikdienu, tāpēc dabas zinātņu mācību joma pirmsskolā veicina bērnu attīstību, jo tajā bērns iegūst prāta spēju attīstību iztēli un tikumisko vērtību veidošanos. Dabas mācību jomu apgūst gan āra apstākļos, gan mācību centrā grupā. Kur pēta, izzina, ar dabu saistītos procesus, kuri ir atrunāti skola2030 pirmsskolas mācību programmā dabas zinātņu mācību jomas sasniedzamajos rezultātos, veidojot caurviju prasmēs tikumus, kuri ir jāapgūst caur dabu. Tikumiskās vērtību apguvi caur dabu var pilnveidot ar dažādiem metodiskajiem paņēmieniem, piemēram, iesaistot latviešu literatūru – teikas, pasakas, lugas, tautasdziesmas un arī ar didaktiskajām spēlēm, vērojumiem, eksperimentiem, pētījumiem, mācību ekskursijām kuras paplašina redzes loku un bērniem un sniedz motivējošu faktoru darboties un apgūt tikumus caur dabu.

Lai attīstītu un pilnveidotu tikumiskās īpašības pētot dabu ir daudz iespēju. Bērnu redzes loks un pieredze paplašinās vērojot, saskatot līdzību, klasificējot un grupējot, izdarot secinājumus un analīzi vienlaicīgi sasniedzot, vēlamos rezultātus dabā. Dabas izzināšana pirmsskolas vecuma bērniem nav vienkārša, jo daba, apkārtējā vide ir mainīga – mainās

gadalaiki, laikapstākļi, kurai bērnam ir jāspēj izpētīt un izdarīt secinājumus par likumsakarībām, apgūstot tikumisko īpašību izveidošanos kā ikdienas paradumu.

Problēmas, kuras ir novērojamas bērniem ir: neizpratne kas ir tikums, tikumiska rīcība, bieži bērna rīcība neatbilst tikumiem.

Mērķis. Analizēt teorētiskās atziņas par tikumiem, tikumu apguves iespējām pedagoģiskajā procesā pirmsskolā pētīt dabu un veikt praktisko pētījumu.

Pētījuma objekts. Pedagoģiskais process pirmsskolā.

Pētījuma subjekts. bērna tikumiskā attīstība.

Hipotēze: bērni ir tikumiski, ja: tiks piedāvātas iespējas pētīt dabu atbilstoši bērnu vajadzībām un interesēm, sekmējot tikumisku rīcību un dabas pētniecība un tikumiskās rīcības apguve notiks sistemātiski.

Pētījuma uzdevumi.

1. Pētīt teorētiskās atziņas par tikumiem, tikumu veidošanās un attīstības pamatnosacījumiem pirmsskolas vecuma bērniem.
2. Raksturot pirmsskolas vidi bērna dabas pētniecības nodrošināšanai.
3. Izstrādāt praktiskā pētījuma metodoloģiju.
4. Analizēt praktiskā pētījuma rezultātus.

Pētījuma metodes.

Teorētiskā pētījuma metode: teorētiskās literatūras salīdzinoša analīze, datu apstrāde.

Praktiskā pētījuma metodes: novērojums, sarunas, anketēšana.

Teorētiskais pētījums: teorētiskai pētījums tika veikts analizējot A. Milta, S.Lasmanes, A. Rubeņa, J.A Studenta, D. Lieģenieces, Ā. Karpovas, u.c. autoru teorētiskās atziņas un informācijas avotus.

Praktiskais pētījums: "Zelta zivtiņa" pirmsskola 14bērni

Darba struktūra: ievads, divas daļas, 13attēli, 6 tabulas,1 pielikumi,47 lappuses.

Atslēgas vārdi: tikumi, vērtības, pētnieciskā darbība, pirmsskolas pedagoģiskais process, daba

1. Teorētiskais pamatojums

1.1. Tikumi, tikumu apguves pamatnosacījumi – teorētisko atziņu salīdzinošā analīze

*Tikumība - obligātais minimums un skaudra nepieciešamība,
dienišķā maize, bez kuras sabiedrībai neizdzīvot.*

(Dirkheims)

21.gadsimtā, tehnoloģiju laikmetā ir svarīgi rūpēties par tikumiskajām vērtībām, jo laikam ejot, cilvēki savā ikdienas steigā nepievērš tām vairs tik lielu uzmanību, kā tas tika darīts senatnē, kad cilvēki dzīvoja saskaņā ar dabu un sevi.

Jau senatnē Sengrieķu zinātnieks un filozofs Aristotelis definē tikumu kā ‘..vidējo starp pārmērību un trūkumu. Būtībā, pēc viņa teiktā, tikuma ideja ir " visas lietas ar mēru. " Cilvēkiem vajadzētu baudīt eksistenci, bet ne būt savtīgiem. Viņiem vajadzētu izvairīties no sāpēm un nepatikas, bet negaidīt, ka dzīve no viņiem nebūs pilnīga. Cenšoties dzīvot šo tikumīgo dzīves mērenību, cilvēki var atrast laimi un tāpēc būt ētiski.’¹ Aristotelis ir sniedzis skaidru vēstījumu par to, ka cilvēkam ir jājūt robeža, un tas nedrīkst būt tikai ņēmējs, bet arī devējs. Kā arī minējis A. Milts ‘Galvenais tikumības princips ir godbijība pret dzīvi’. (Milts, A., 2000., 36)

Lai bērnu motivētu uz jēgpilnām darbībām, viņam ir jāapgūst tikumi, ko arī minējis autors Jūlijs Aleksandrs Students, uzskatot, ka ‘centrā izvirzītas tādas īpašības kā pienākumu apziņa un tās veidošanās, atbildība un brīvība, bijība, pazemība un cieņa, sava tuvākā mīlestība un atsaucība, palīdzība un līdzjūtība, līdzcietība un pašaižliecība, taisnīgums un patiesīgums, pašvērtības apziņa un darba mīlestība, neatlaidība un izturība, droširdība un varonība, savas nācijas mīlestība un valstiskums (pilsoniskā apziņa), cīņa ar izvirtību un dzīves apnikumu u.c.’ – (Students, J.,A.,1998., 35) Balstoties uz autora atziņu, domāju, ka svarīgi, ka bērnam ir jārosina un jāmudina tiekties uz atbildīgu rīcību, kur tiek ietverts tikumiskums, kas ceļ bērnu pašapziņu un motivē uz labiem darbiem.

¹ Aristoteles. <https://study.com/academy/lesson/aristotles-virtue-ethics-definition-theory.html>

Jānis Pujāts ir minējis “Kas tad īsti ir tikumība? Ar to mēs saprotam “tikumiska dzīve”, bet tikumiska dzīve – tā ir gan cilvēka personiskā, gan sabiedrības dzīve apskatītas tikumisko nosacījumu gaismā. Tikumiskā dzīve var kļūt par zinātnes jeb zinātniskas izpētes priekšmetu.” (Pujāts, J.,1998., 5) Arī pirmsskolā tikums ir kā izpētes priekšmets, viena no iespējām ir, ka tikumiskos ieradumus var stiprināt caur dabu.

Būtiski ir pastāstīt bērnam, kādas ir izrietošās sekas, ja tikumu neievēro kā, piemēram uzsver autors Andris Rubenis: “Ētiskās darbības uzdevums ir nevis realizēt labo, sasniegt labāko stāvokli, bet pasargāt no briesmām, novērst slikto.” (Rubenis, A.,1996., 18) Autors ar šo citātu vēlas pateikt, ka, ja netiek ievēroti tikumi, tad no tā var notikt nelaimes, kā, piemēram, neapdomīgi rīkojoties pie galda vai arī sporta nodarbībā, neievērojot pedagoga norādījumus, vai neapzinoties savas rīcības sekas, var apdraudēt gan sevi, gan citus. Vienos no sasniedzamajiem rezultātiem dabas zinātņu mācības jomā ir ar pieaugušā atbalstu ievērot drošības noteikumus saskarsmē ar augiem, sēnēm un dzīvniekiem, kas ir minēts Skola2030 programmā, kas sakrīt ar autora teikto.

Bērna ētiskās izaugsmes pamatnosacījums ir jūtu sfēras attīstība. Jūtas pauž cilvēka attieksmi pret īstenības parādībām, pamatojoties uz atbilstību vai neatbilstību cilvēka vajadzībām. Īpašu jūtu grupu veido augtākās jūtas: tikumiskās, estētiskās un intelektuālās kuras raksturo attīstītu pieaugušo cilvēku, kuras iedvesmo cilvēku “vareniem darbiem un cildenai rīcībai”. Bērniem ir šo jūtu iedīgļi, kuru attīstīšanai ir pieaugušo uzdevums.

Definējot tikumu, vēlētos minēt, ka tas ir labo darbu ieradums, kas būtu jāzina un jāiegaumē ikvienam cilvēkam gan mazam, gan lielam. Tikumi ir tie, kas veido mūsu rīcību dzīvē dažādās situācijās, ne vienmēr cilvēki rīkojas pareizi, bet lai rīcība būtu pozitīva ir jāapgūst tikumi, kuri var palīdzēt izvēlēties pareizo rīcību ikdienas dzīvē, saskaroties ar dažādām grūtībām, problēmsituācijām. “Tikumiskā krīze mūsu sabiedrībā liek nopietni pievērsties mazo bērnu ētiskās vērtīborientācijas veidošanai, jo pirmsskolas vecums ir īpaši sensitīvs, lai radītu attieksmi pret sevi, citiem, lietu pasauli, dabu, darbu utt.” (Lieģeniece, D., 1992., 3)

D. Vigule akcentē, ka ģimene ir audzināšanas pamats un bez ideāliem ir grūtāk attīstīt un stiprināt neesošus tikumus, uzsverot E.M. Forstera domu – “visa bērna dzīve atkarīga no ideāla, kādu tas pārņem no saviem vecākiem. Ja ideālu iznīcina, tad zūd arī pārējais – tikumība, uzvedība, pilnīgi viss. Absolūtā uzticība pieaugušajam audzināšanas pamats.” (Vigule, D., 1998., 15)

Jau 1938.gada 3.jūnija laikrakstā “Kurzemes vārds” rakstīts, ka mūsu augstākais tikums ir darbs, tam nevar nepiekrīst, tikai darba process attīsta cilvēku, un īpaši nozīmīgs laiks tam ir pirmsskolas vecums. Ja bērns savlaicīgi apgūs to, ka darbs ir augstākais tikums, visi pārējie tikumi attīstīsies.² (sk.1.pielikumu)

Tikumiskās apguves darbs ir jāveic, taču lai to uzsāktu ir jābūt uzņēmībai un drosmei, kam seko atbildība pret darāmo darbu, kā arī centība un viennozīmīgi mērķtiecība, jo ir jābūt saskatīt gala darba rezultātu, mērķi un nozīmīgumu.

Izpētot un iedziļinoties jaunajā izglītības programmā, kurā detalizēti ir aprakstīts, katrs no tikumiem, kuri ir jāapgūst izglītojamajai personai:

- atbildība – griba un spēja paredzēt savas izvēles un rīcības sekas un rīkoties, respektējot cita cilvēka cieņu un brīvību;
- centība – čaklums, uzcītība, rūpība un griba jebkuru darbu veikt pēc iespējas mērķtiecīgāk, kvalitatīvāk un produktīvāk;
- drosmē – izlēmība, baiļu pārvarēšana, rakstura stingrība, situācijas novērtēšana un
- cieņpilna rīcība, uzņēmība, centieni pēc taisnīgā un labā;
- godīgums – uzticamība, patiesums, vārdu un darbu saskaņa;
- gudrība – māka izmantot zināšanas labā veicināšanai savā un sabiedrības dzīvē;
- laipnība – vēlība, atsaucība pret citiem, pieklājība;
- līdzcietība – attīstīta empātija, vēlme iejusties otra pārdzīvojumos un aktīvs atbalsts;
- mērenība – rīcības un uzskatu līdzsvarotība, spēja nošķirt saprātīgas vēlmes no nesaprātīgām un atteikties no nevajadzīgā, atturēšanās no tā, kas traucē personas attīstību;
- savaldība – uzvedības un emociju izpausmju kontrole un vadība, respektējot savu un citu cilvēku brīvību, kā arī cienot sevi un citus;
- solidaritāte – savstarpējs atbalsts un rīcības saskaņotība, rūpes par savu, citu un kopīgu labumu, demokrātisks dialogs ar citiem;
- taisnīgums – godprātīga lemšana, cilvēktiesību un citu saprātīgu interešu un morāles normu ievērošana;

² **Kurzemes Vārds, Nr.124 (03.06.1938)**. http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:/p_001_kuva1938n124|article:DIVL366|query:a|issueType:P

- tolerance – iecietība, vēlme izprast atšķirīgo (piemēram, cilvēka ārējo izskatu, veselības stāvokli, uzvedību, viedokli, ticību, paražas).³

Iepazīstoties ar izglītības programmu uzskatu, ka tikumi ir nepieciešami, lai cilvēks jau no mazotnes iekļautos sabiedrībā. Mans novērojums pirmsskolas izglītības iestādē, ka daļa bērnu, kuri apguvuši tikumus labāk integrējās sabiedrībā, uztver un pieņem citu viedokli, prot sadarboties, uzņemas pienākumus un ar prieku visā iesaistās un rīkojas tikumiski, savukārt bērni, kuri nav apguvuši tikumus ir neiecietīgi, nepieņem otra viedokli un neprot sadarboties kā arī neuzņemas pienākumus, jo var just, ka nav atbildības sajūta.

Atsaucoties uz Skola2030 atziņām, ka ne vērtības, ne tikumus tieši iemācīt vai ieaudzināt nevar, tādēļ pedagoga pienākums un atbildība ir stiprināt ieradumus ar savu personisko piemēru dodoties dabā, ar rosinošiem jautājumiem uzvedināt bērnus, lai viņu rīcība dabā būtu tikumiska. Arī savulaik izcilais filozofs un domātājs Sokrāts ir teicis, ka ‘..tikums nav dots no dabas un nav arī iemācāms, tas nāk pie mums kā dievišķīga dāvana neatkarīgi no to cilvēku saprāta..’, kas sakrīt ar iepriekš minēto.⁴

Runājot par ‘Septiņiem tikumiem’, kas ir no Katoliskās Baznīcas Katehisma pamats, kur tikumību dēvē kā "pierasta un stingra izturēšanās, lai darītu labu ." Šie septiņi kristietības tikumi sevī ietver 4 debesu tikumus, kas ir drosme, taisnīgums, piesardzība, atturība un trīs teoloģiskos tikumus, kas ir mīlestība, ticība un cerība. Analizējot avotu secinu, ka rakstītais mūsdienās vēl joprojām ir aktuālas, jo arī izglītības mācību programmā Skola2030 ir atrunāti divi tikumi – drosme, taisnīgums, pārējie ir izrietoši un cieši saistīti ar citiem tikumiem.⁵

Pirmsskolas izglītības saturā un procesā iekļaujamās vērtības cieši saistās ar tikumiem, jo ir balstītas uz ieradumu attīstību, kas stiprina tikumisko īpašību attīstību:

- Bērni iemācās cienīt viens otru, ja ir programma par cieņu – saistībā ar tikumiem cieņa ir viens no būtiskajiem aspektiem, kurš mijās cauri visām tikumiskajām vērtībām, kas ir ļoti nozīmīgi darbā ar izglītojamajiem pirmsskolas izglītības iestādē, jo tikai cienot vienam otru ir iespējams ievērot iekšējās kārtības un grupas noteikumus.
- Sadarbība ir ārkārtīgi svarīga mājās, kuru centrā ir vērtība – liels uzsvars ģimenē uz to, cik liela uzmanība tiek veltīta vērtībām un tikumiem, jo pirmsskolā vieglāk sadarboties

³ Ministru kabineta noteikumi 716. <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitibas-programmu-paraugiem>

⁴ Dzīres. <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/18899668.pdf>

⁵ Septiņi tikumi. https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_virtues

ar izglītojamiem, kuriem tikumiskās vērtības rada vecāki ģimenē gan kopīgi darbojoties, gan rādot paraugu. Iegūtās vērtības un tikumus ģimenē pirmsskolas izglītības iestāde var tikai pastiprināt.

- Bērni iemācās kļūt par ētiskiem lēmumu pieņēmējiem, kad vecāki koncentrējas ne tikai uz noteikumiem, bet arī uz ētiku – ir svarīgi no mazām dienām izglītojamajam pastiprināt un likt izprast ētikas principus. Būtiski ir vecākiem apzināties pareizo metodi ka bērnam izskaidrot pareizo rīcību, tā lai bērns apzinātos, kas tika izdarīts nepareizi, un rīcība vairs neatkārtotos.
- Uz vērtībām balstīta audzināšana veicina katra bērna personīgo atbildību un iniciatīvu - ja bērns tiek audzināts uz ģimenē balstītām vērtībām, izglītojamajam, pastiprinot tikumisko vērtību apguvi, tiek veicināta atbildības sajūtas rašanās un izteikta spēcīga iniciatīva.
- "Vērtības ir sēklas, no kurām aug visa izturēšanās." – latviešiem ir sakāmvārds ‘’ko sēsi to pļausi’’, tas ir vērojams arī dzīve vienkāršās ikdienas situācijās, ka viss labais ir balstīts uz ētikas pamatiem. Uzskatu, ka šī atziņa simbolizē gudrību, kura tiek nodod paaudžu paaudzēs, jo gudrība ir tā, kas raksturo cilvēku un zināšanas ir tās, ko nav iespējams atņemt, tāpēc gudrība, manuprāt, ir viens no svarīgākajiem tikumiem, jo gudrība ir personas raksturojošā iezīme jeb inteliģence, kuru var daudzpusīgi izmantot sevis un sabiedrības labā. Gudru cilvēku varētu atspoguļot, kā personu, kurš uzņemas atbildību jebkuros dzīves apstākļos.⁶

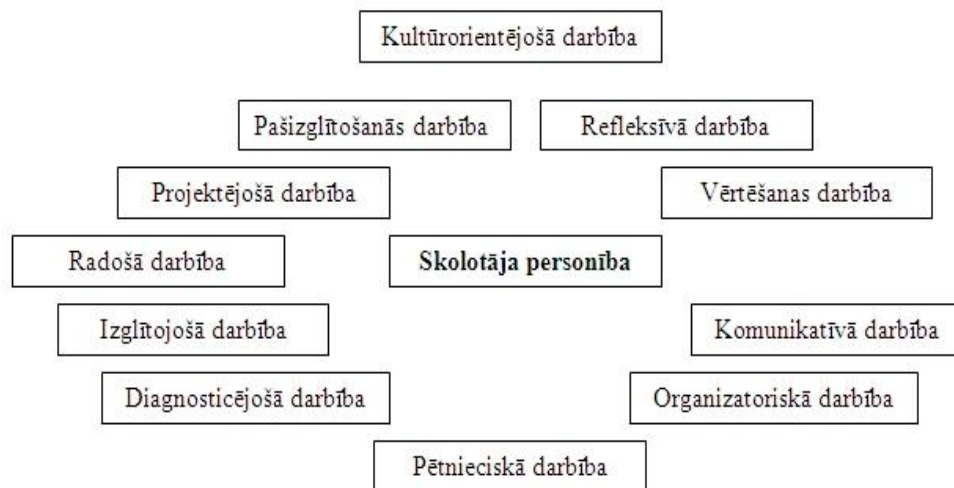
Var secināt, ka pedagogs ar rosinošiem, jēgpilniem jautājumiem var palīdzēt atrast tikumiskās vērtības, ļaujot izglītojamajam izprast sevi un tiekties uz panākumiem. ‘’palīdzēt bērniem augt no iekšpuses’’,⁷ Izglītības likumā noteikts, ka pedagoga vispārīgie pienākumi izglītošanas procesā ir šādi:

- 1) radoši un atbildīgi piedalīties attiecīgo izglītības programmu īstenošanā;
- 2) veidot izglītojamā atbildīgu attieksmi pret sevi, citiem, darbu, kultūru, dabu;
- 2) audzināt krietnus, godprātīgus, atbildīgus cilvēkus — Latvijas patriotus, stiprināt piederību Latvijas Republikai.

Skolotājam ir jāpiemīt dažādām prasmēm, spējām, kuras veicina skolēnos vēlmi un interesi darboties un iesaistīties mācību procesā.(sk.1.attēlu)

⁶Vērtības <http://ethicsusa.org/ten-reasons-why-to-teach-your-children-values/>

⁷ Vērtības <https://www.rootsofaction.com/e-book/>

1. attēls. Skolotāja personība (Hercoga, I.)

Analizējot teorētisko literatūru un normatīvos aktus, vēsturiskos materiālus, rakstus, grāmatas var secināt, ka vēsturiskā laika posmā, pirms mūsu ēras domātāju domas ir aktuālas arī šodien un laikmetam virzoties uz priekšu nav mainījusies tikumu nozīme un ētikas pamatprincipi. Attīstoties laikmetam, attīstās leksika - valodā ienāk jaunvārdi, internacionālismi, kuri ir piemērotāki attiecīgajam laikam, tāpēc uzskatu, ka tikumu pamatnosacījumi jau ir definēti pirms mūsu ēras, taču mūsdienās tie ir pielīdzināti nepieciešamajai izglītības sistēmai, kur ir izvirzīti šādi tikumi- gudrība, godīgums, tolerance, laipnība, līdzietība, taisnīgums, solidaritāte, centība, savaldība, mērenība, atbildība un drosme - lai jau pirmsskolas izglītības izglītojamajiem stiprinātu ģimenē ieliktos tikumības pamatus, kas ļauj apzināties vērtības un dzīves kvalitāti. Iemantojot gan gudrību, gan godīgumu, kas ir primārie tikumi, caur tiem izriet visi pārējie tikumi, kas cilvēku veido par krietnu un tikumisku personu. Viedoklis par to, kas ir tikums, kas ir tikumisks cilvēks, vai tikuma pamatnosacījumi ir salīdzinoši vienādi, jo tikumi ir mūsu ikdienas daļa, daļiņa no mums, kas veido arī mūsu personību un rosina darīt labus darbus, veicina pozitīvu skatījumu uz dzīvi, pārvarēt grūtības, palīdzēt sev un citiem, tāpēc uzskatu, ka jau no agras bērnības vecākiem bērnam ir jāvirza saskatīt tikumiskās vērtības labos un sliktos darbos, atrodot pareizo tikumisko risinājumu. Viennozīmīgi ir jāuzsver tas, ka tikumus nevar iemācīt, jo tie veidojas un tiek iegūti, pirmsskolas izglītības pedagogs var tikai pastiprināt ieliktos pamatus ģimenē, un ja ģimene ir netikumiska, tad bērns nav apguvis tikumības pamatus, jo vecāki ir galveno tikumu paraugs un tikumisko īpašību veidotājs, jo bērnam ir ļoti svarīgi redzēt pozitīvu piemēru, izprast tikumiskas darbības principus, lai spētu rīkoties atbilstoši situācijai, kā arī risināt dažādas problēmsituācijas ar pozitīvu risinājumu. Pirmsskolas izglītības iestādē izglītojamais, pedagoga vadībā, kurš

jēgpilni ir izvirzījis sasniedzamos rezultātus un tiem pakārtotus uzdevumus, kuru sastādīšanā pedagogs uzklausa bērnu ieteikumus un idejas, apgūstot caurviju prasmes, visas dienas garumā, dažādās aktivitātēs. Labs pedagogs ar rosinošiem jautājumiem, pamudinājumiem, atgādinājumiem, uzslavām virzīs bērnu saskatīt un atklāt pašam tikumiskās vērtības.

Pastiprinot izglītojamajam vienu no tikumiem – mērenību, reizē ar to tiek apgūtas tādas rakstura īpašības kā: nesavtīgums, dāsnums un godprātība. Ievērojot tādu tikumu kā mērenība cilvēks ievēro ētiskos standartus, kas rīcībā neaizvaino otru.⁸

Ja cilvēks neattīsta tikumiskās īpašības, viņš var aizmirst par ikdienišķām lietām, kas veicina labvēlīgu rezultātu, ja netiek virzīts mērķis uz pašizaugsmi, tad persona degradējas un laikiem ejot kļūst neaktīvs, neapzinīgs attieksmē pret sabiedrību un dabu. Tādēļ ļoti svarīgi ir attieksme, kuru saņem gan no sabiedrības, gan no dabas, kā arī attieksme, kas tiek dota pretī jeb precīzāk abpusēja cieņa.

Var secināt, ka tikumiskā rīcība izceļ katru personību atsevišķi un papildina katru indivīdu un mudina to uz labiem darbiem, kas priecē gan sevi, gan citus. No labām lietām veidojas labi darbi, jo vairāk mēs liksim bērnam ieraudzīt labo un paskaidrot to, ka ar labo novērš slikto. Mēs varam cerēt uz labāku nākotni, kur viens otru cienīsim, ieklausīsimies un mīlēsīm.

⁸ <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/merki-skolenam/vertibas-un-tikumi>

1.2. Tikumu apguves iespējas dabas pētniecības procesā pirmsskolā

Tikumiskajām vērtībām ir daudz šķautņu, kuras veido bērna personību – gudrība, godīgums, atbildība, drosme, mērenība, savaldība, centība, laipnība, tolerance, līdzietība, solidaritāte, taisnīgums. Šīs rakstura īpašības tikai liecina un parāda to, ka tikums ir daļa no mūsu dzīves un jau no agras tiek veidota mūsu personība. Četru gadu vecumā bērna prasmes darboties dabā paplašinās – vērojot, analizējot, saskatot likumsakarības, pētot, eksperimentējot, iesaistoties dažādās aktivitātēs, bērnam ir iespēja izzināt sevi, apzināties savas prasmes, jo bērns var brīvi, radoši darboties pēc savas izvēles, parādot savu izpratni par tikumisku uzvedību dabā. Daba sniedz iespējas attīstīt bērnam gan sīko, gan lielo motoriku, kā arī attīstīt visas esošās cilvēka maņas – dzirde, redze, oža, tauste, garša, kur tauste, ir viena no galvenajām maņām saskarē ar dabu, jo ar ādas receptoriem cilvēks uztver visdažādākās, sīkākās nianšes dabas daudzveidībā.

Autore uzskata, ka daba ir viens no labākajiem resursiem tikumu izpratnei un tikumiskas rīcības apguvei. Iespējas ir ļoti daudzpusīgas, kurās var piedāvāt dažādas variācijas gan uzdevumiem, gan spēlēm, gan pētīšanai un eksperimentēšanai.

Izglītojamajam daba ir prieka un pētnieciskais avots, kurā var gūt zināšanas kā arī apgūt tikumiskās vērtības, kas ir ļoti būtiskas. Iedziļinoties dabas unikālajās pārmaiņās izglītojamajam tiek attīstīta iztēle, jūtas un prāts, savukārt no tā tiek stiprināti tikumiskās vērtības. Ne vienmēr izglītojamajam nepieciešami jaunas, nezināmas un nestaigātas takas. Viena un tā pati vieta dažādos gadalaikos mēdz dot daudz vairāk izzināt un saskatīt dabā jaunas pārmaiņas - ļaujot labāk uztvert dažādas dabas likumsakarības. Ieteicams apsēsties un vērot dabas pārmaiņas. Vismaz reizi nedēļā doties uz vienu un to pašu vietu, apsēsties un vērot apkārtni, saskatīt tajā pārmaiņas izdarīt secinājumus, piemēram 10 minūtes, ļaut izglītojamajam izstāstīt dzirdēto, redzēto, sasmaržot aptaustīto.

Bērns var izjust, saredzēt gadalaiku krāsas un smaržas, kas veicina piecu esošo maņu attīstību, daba rosina iztēles attīstības novērošanas spējas, kas veido bērna iekšējos ‘es’. Daba ir pamata veidotājā izglītojamā iekšējai pasaulei, kas izpaužas caur iztēli un fantāziju un veido bērna personību. Protams, ka arī daba ir izcila vieta, lai veicinātu sīko un lielo motoriku, kā arī

tā sniedz plašas laika pavadīšanas iespējas. Ausma Špona ir minējusi, ka ‘Nekas tā neveido attieksmi pret dabu kā vērojumi dabā.’ (Špona, A., 2006 gads, 14lpp)

Lai bērns attīstītu savu personību bērnam nozīmīgi ir izprast tikumiskās vērtības, lai kontrolētu un atšķirtu pareizu un nepareizu rīcību, savukārt pedagogs ar savu piemēru un rosinošiem jautājumiem mudina rīkoties atbilstoši apstākļiem. ‘Vienmēr svarīgāka par visu ir bērna paša patstāvīgā darbība. Pašdarbība dod pieredzi un prasmes, nevis tikai priekšstatus un faktus.’ (Freiberģa, I., Priede, L., 2007 gads, 25) Kas, autoresprāt, ir ļoti svarīgi, lai attīstītu bērna personību.

‘Personība’ nav viens konkrēts definējums, un pedagogam ir svarīgi, ka katrs bērns ir indivīds ar savu personību, un ir ļoti būtiski atrast katram izglītojamajam pieeju. Secinu arī to, ka personība sāk veidojas agrā bērnībā un liela nozīme ir tam cik daudz vecāki attīstījuši bērnā personību, jo, ja vecāki ir strādājuši pie bērna personības pilnveides, bērnam ir vieglāk iekļauties pirmsskolas izglītības iestādē un stiprināt tikumiskās vērtības, turpretim, ja bērnam to nav, bērns grūtāk adoptējas pirm skolā un grūtāk stiprināt tikumiskās prasmes. (Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D., 2014.) Savukārt Ā. Karpova un I. Plotnieks ir devuši šādu personības definīciju-
personība ir cilvēks, kas:

- stājies noteiktās sociālajās attiecībās,
- apzinās šīs attiecības,
- kā aktīvas darbības subjekts spēj pārveidot pasauli un atbildēt par pārveidošanas rezultātiem.

Plašākā nozīmē pie personības īpašībām pieskaitāmas cilvēka vispārējās īpašības:

- inteliģence,
- spējas,
- prasmes,
- nervu sistēmas tips,
- šaurākā nozīmē par personības īpašībām uzskata tikai nervu sistēmas un rakstura īpašības
- rakstura īpašības.⁹

⁹ <http://www.gudrinieks.lv/referati/kursa-darbs/person-ba-un-t-s-att-st-ba.html>

Personība nav nemainīga, tā dzīves laikā var gan attīstīties, gan degradēties.¹⁰ Ja cilvēks neattīsta tikumiskās īpašības, viņš var aizmirst par ikdienišķām lietām, kas veicina labvēlīgu rezultātu, ja netiek virzīts mērķis uz pašizaugsmi, tad persona degradējas un laikam ejot kļūst neaktīvs, neapzinīgs attieksmē pret sabiedrību un dabu. Tādēļ ļoti svarīgi ir attieksme, kuru saņem gan no sabiedrības, gan no dabas, kā arī attieksme, kas tiek dota pretī jeb precīzāk abpusēja cieņa. Bērns savā attīstības laikā iziet cauri vairākām sensitīviem periodiem, kuri ir pamats turpmākajai attīstībai. Pēc M. Montesori sistēmas tiek izšķirti šādi sensitīvie periodi:

- No 0 līdz 3 gadu vecumam – absorbējoša prāta un sensoro pieredžu periods, kad bērns uzsūc sevī visu, kas tam ir apkārt;
- No 1,5 līdz 4 gadu vecumam – valodas attīstības periods;
- No 1,5 līdz 4 gadu vecumam – muskuļu attīstības un koordinācijas attīstības periods, bērna uzmanību piesaista mazi priekšmeti;
- No 2 līdz 4 gadu vecumam – kustību bagātināšanas periods, tiek apzināta secība laikā un telpā
- No 2,5 līdz 6 gadu vecumam – sensorās bagātināšanas periods
- No 4,5 līdz 5,5 gadu vecumam – lasīšanas sensitīvais periods.¹¹

Saistībā ar izglītības programmu, pedagogam ir jāprot ikvienam izglītojamajam piesaistīt piemērotākos metodiskos materiālus, lai attīstu izglītojamā personību. Skolotājiem jānodrošina visi audzēkņi ar tādām mācīšanas iespējām, kas atbilst viņu individuālajai daudzveidībai.

Skola2030 metodiskajos materiālos pedagogiem izglītojamo izglītošanai piedāvā sasniedzamos rezultātus dabas zinātņu mācību jomā, kas ir jēgpilns līdzeklis, lai sasniegtu izvirzītos rezultātus, kas pilnveido zināšanas par dabu un tikumisko vērtību izpratni dabas aspektā, kā arī sniedz zināšanas kā dabas resursus saglabāt un izmantot ilglaicīgā lietošanā. Daba ir daudzpusīgs un apbrīnojams resurss, caur kuru iespējams sasniegt izvirzītos sasniedzamos rezultātus arī visās mācību jomas un apgūt caurviju prasmes, balstoties uz tikumiskajām vērtībām, kas veido cilvēka personību. Apskatot jauno izglītības programmu Skola2030 un iepazīstoties ar informāciju, šajā kontekstā tikums tiek paskaidrots kā personīgā griba, lai saprastu savas izvēles un no tām izrietošās rīcības sekas, lai sekojoši rīkotos tā, lai tiktu respektēta citu cilvēka cieņa un brīvība. Savukārt runājot par centību tā tiek skaidrota kā čaklums, rūpība, griba un uzcītība, jo jebkuru uzdevumu, darbu vai pienākumu var veikt jēgpilni. Personu raksturojošās

¹⁰ <http://www.gudrinieks.lv/referati/kursa-darbs/person-ba-un-t-s-att-st-ba.html>

¹¹ Sensitīvais periods. <http://www.montessoripluss.lv/lv/public/period/view?forward=news>

tikumiskās īpašības nepieciešamas ikvienam cilvēkam, lai tiektos uz izaugsmi, būtu atbildīgs, centīgs, strādīgs un mērķtiecīgs, jo piemērot šīm īpašībām ir vieglāk sasniegt sasniedzamo rezultātu.

Saistībā ar izglītības programmu, pedagogam ir jāprot ikvienam izglītojamajam piesaistīt piemērotākos metodiskos materiālus, lai attīstītu izglītojamā personību. "Skolotājiem jānodrošina visi audzēkņi ar tādām mācīšanas iespējām, kas atbilst viņu individuālajai daudzveidībai." (Geidžs, N.L., D.C. Berliners, D.C.,) Lai bērns attīstītu savu personību bērnam nozīmīgi ir izprast tikumiskās vērtības, lai kontrolētu un atšķirtu pareizu un nepareizu rīcību, savukārt pedagogs ar savu piemēru un rosinošiem jautājumiem mudina rīkoties atbilstoši apstākļiem. "Vienmēr svarīgāka par visu ir bērna paša patstāvīgā darbība. Pašdarbība dod pieredzi un prasmes, nevis tikai priekšstatus un faktus." (Freiberģa, I., Priede, L., 2007., 25) Bērna personību attīsta: pašvadīta mācīšanās, sadarbība.

Pašvadīta mācīšanās. Bērns atšķir emocijas un nosaka to cēloņus, mācās pārvaldīt savu uzvedību, ievēro dienas kārtību, spēj pagaidīt, spēj paveikt darbību līdz galam, patstāvīgi gērbjas un kārtu savas mantas, mācās izvirzīt savas darbības mērķi, plānot darbību, lai īstenotu ieceri, darbojas patstāvīgi, ar atbalstu pārvar grūtības, mācās paveikt uzticēto pienākumu, lepojas ar saviem sasniegumiem, neizdošanos un kļūdas vērtē kā daļu no mācīšanās, novērtē savu un citu darbību un tās rezultātu, paskaidro savu vērtējumu

Sadarbība. Bērns izsaka savas domas un jūtas, mācās uzklaut citus un izteikt savu viedokli, sāk saprast, kā paša emocijas un uzvedība ietekmē citus, mācās risināt konfliktsituācijas, saskaņot darbības ar citiem, izturas pieklājīgi un rīkojas iejūtīgi, mācās veidot noturīgas attiecības un savu izpratni par draudzību, palīdz un pieņem palīdzību, mācās strādāt, izvirzot kopīgu mērķi, uzņemties un dalīt atbildību.¹²

Pozitīvā mīlestība kalpo bērna labklājībai. Negatīvā tikai vecāku savtīgām tieksmēm" (Ross, K., 2007, 77). Ja ģimenē mīl un respektē bērnu, tad arī bērnam ir vieglāk izprast sabiedrībā esošās normas, kas ir, kas nav atļauts darīt, savukārt augot negatīvā vidē bērns ir trauksmains, iespējams, pat agresīvs un ir vērojama negatīva attieksme pret citiem jeb necieņa.

Svarīgi, ka šajā atziņā īpaši ir uzsvērtas tikumiskās vērtības, jo tās pastiprinot cilvēks spēj rast sevī motivāciju un pārliecību sasniegt mērķus, ievērojot cieņu pret visu, kas apkārt.

¹² <https://likumi.lv/ta/id/303371-noteikumi-par-valsts-pirmsskolas-izglitibas-vadlinijam-un-pirmsskolas-izglitibas-programmu-paraugiem>

“Ideālos, vērtību priekšstatos sakņojas cilvēka pārliecība, viņa rīcības motivācija un attieksme pret sevi, citiem cilvēkiem, pret lietu pasauli, dabu un kultūru u.c.” (Purmale, R.,2000, 7)

Šajā atziņā uzsvērts tikums – tolerance. Būtiski ir apzināties, ka katrs esam citādāks un kā personība, tāpēc svarīgi ir respektēt citu viedokli un pieņemt atšķirīgo. “Vienīgais, ko varam darīt, ir pilnībā apzināties mūsu dziļākās garīgās atšķirības un tieši tāpēc mācīties sadzīvot savstarpējas saprašanas garā” –” . (Karlģens, F.,2008, 86)

Ejot dabā, un rīkojoties tikumiski ikviena bērna personība būs atšķirīga un unikālu, jo katrs tikumiskās vērtības izprot atšķirīgi, taču ir pamatlietas jeb pamatvērtības, kuras būtu jāzina un jāiemāca ikvienam bērnam, jo tikums ir brīnišķīga lieta, kura piemīt cilvēkam, bet strauji tehnoloģiju attīstības laikmetā, tikums tiek atstāsts novārtā, tādēļ pedagogam vēl jo vairāk ir jācenšas vērts bērna uzmanību uz tikumiskām vērtībām, kas ir ļoti svarīgi, jo bez tikumiskām vērtībām rastos sabiedrības pagrimums.

Autore novēroja, ka pirmsskolas iestādē izglītojamie, paveicot darbu, izjūt gandarījumu, lepojas par paveikto, ar prieku iesaistās nākamo darbu veikšanā “Čakluma jēdziens kā tikumiska kategorija ir ieguvis uzskatāmību, gandarījumu, izpaužas priekā par veikumu.” (Golubina, V., 2007., 258) Jāsecina, ka, pedagogs nevar aizmirst izteikt labu vārdu par padarīto darbu, lai turpmāk būtu vēlme radoši darboties. Šis citāts atspoguļo visus tikumus, tāpēc ir nozīmīgi pārdomāt, ko sacīt, lai neaizvainotu apkārtējos “Cilvēks ir savas valodas varā, vārds it kā saplūst ar lietām, esamību vispār. Vārds valda arī pār viņa rīcību un uzvedību. Pavēles, aizlieguma, vai uzmundrinājuma spēku savā dzīvē izjūt ikviens indivīds. -” (Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D.,2014 gads, 145)

Dabas pētniecības iespējas pirm skolā ir ļoti plašas, jo ar dabas izzināšanu izglītības iestādē, kurā mācību darbs balstās uz Skola2030 izstrādāto izglītības programmu un saturs virzīts uz sasniedzamajiem rezultāti, kurus apgūst dažādās mācību jomās, kas ļauj pētīt dabu vienlaicīgi iegūt citas zināšanas un prasmes caur caurviju prasmēm, pastiprinot tikumiskas vērtības pirm skolā . Daba sevī daudzpusīgu skatījumu, jo tajā ir iespējas izzināt gadalaikus, gadskārtu svētkus, gan laikapstākļus vai arī attīstības un augšanas procesus un citā veida aktivitātēs. Tikumiskās īpašības bērna personības raksturojumā.

Skola2030 metodiskajos materiālos pedagogiem izglītojamo izglītošanai piedāvā sasniedzamos rezultātus dabas zinātņu mācību jomā, kas ir jēgpilns līdzeklis, lai sasniegtu

izvirzītos rezultātus, kas pilnveido zināšanas par dabu un tikumisko vērtību izpratni dabas aspektā, kā arī sniedz zināšanas kā dabas resursus saglabāt un izmantot ilglaicīgā lietošanā. Daba ir daudzpusīgs un apbrīnojams resurss, caur kuru iespējams sasniegt izvirzītos sasniedzamos rezultātus arī visās mācību jomas un apgūt caurviju prasmes, balstoties uz tikumiskajām vērtībām, kas veido cilvēka personību. Apskatot jauno izglītības programmu Skola2030 un iepazīstoties ar informāciju, šajā kontekstā tikums tiek paskaidrots kā personīgā griba, lai saprastu savas izvēles un no tām izrietošās rīcības sekas, lai sekojoši rīkotos tā, lai tiktu respektēta citu cilvēka cieņa un brīvība. Savukārt runājot par centību tā tiek skaidrota kā čaklums, rūpība, griba un uzcītība, jo jebkuru uzdevumu, darbu vai pienākumu var veikt jēgpilni. Personu raksturojošās tikumiskās īpašības nepieciešamas ikvienam cilvēkam, lai tiektos uz izaugsmi, būtu atbildīgs, centīgs, strādīgs un mērķtiecīgs, jo piemītot šīm īpašībām ir vieglāk sasniegt sasniedzamo rezultātu.¹³

Skola2030 pedagogiem 2.posma izglītojamajiem piedāvā sasniedzamos rezultātus dabas zinātņu mācību jomā uzskatu, ka daba ir viens no primārajiem avotiem, kurā ir iespējams apgūt un pastiprināt visas caurviju prasmes, kā arī tikumiskos pamatprincipus. (sk.1.tabulu)

1.tabula. dabaszinātņu mācību joma – 2.posmam¹⁴

DABASZINĀTŅU MĀCĪBU JOMA 2.posms	
SATURA VIENĪBA	PLĀNOTAIS BĒRĻAM SASNIEDZAMZAIS REZULTĀTS
MATĒRIJA	Praktiskā darbībā iepazīst un nosauc no plastmasas, papīra, akmens, koka izgatavotus priekšmetu īpašības.
ZEMES SISTĒMAS	Praktiskā darbībā saskata novēroto iežu un ūdens īpašības. Novēro līdzenu un nelīdzenu zemes virsmu, norāda augstas un zemas vietas tuvākajā apkārtnē. Novērotās dabas parādības saista ar gadalaiku.
VISUMS	Vēro un nosauc novērotos debess ķermeņus.
ORGANISMI	Vēro un nosauc tuvākajā apkārtnē sastopamos augus, dzīvniekus un sēnes, raksturo to pazīmes. Piedalās apkārtnes sakopšanā, augu un dzīvnieku kopšanā. Izturas saudzīgi pret augiem un dzīvniekiem. Ar pieaugušā atbalstu ievēro drošības noteikumus saskarsmē ar augiem, sēnēm un dzīvniekiem.

¹³ <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/merki-skolenam/vertibas-un-tikumi>

¹⁴ <https://mape.skola2030.lv/resources/10>

Jaunajā izglītības programmā ir minētas četras satura vienības dabas zinātņu mācību jomā (sk.1.tabulu).

- Matērija

Satura vienībā matērija bērniem jāsniedz iespēja rīkoties un darboties ar dažādiem priekšmetiem un materiāliem, kas būtu akmens, stikls, plastmasa, koks, papīrs. Šajā satura vienībā izglītojamajam ir jāvērtē uzmanību uz materiālu klasifikāciju, to nosaukumiem un atšķiršanu. Svarīgs faktors, ir ka pedagogs sagatavo dažādas variācijās, lai izglītojamais varētu attīstīt ne tikai piecas cilvēkam piemītošās maņas, bet arī tikumus, kas virza uz pareizu rīcību, piemēram, atkritumu šķirošanu, ļaujot izteikt viedokli par pārstrādājamiem materiāliem. To var realizēt caur didaktiskajām spēlēm, eksperimentiem, pētniecību. Pedagogam ir jārosina izzināt matērijas īpašības un attiecīgo pielietojumu, lai tiktu ievēroti drošības noteikumi.

- Zemes sistēmas

Satura vienībā zemes sistēmas pedagogam ar atvērtajiem jautājumiem jāvirza bērns uz viedokļu paušanu par laikapstākļiem, to nozīmi un vērojamajām pārmaiņām dabā, piemēram, augu ziedēšana vai nolauzts koks un attieksmi pret to. Pedagoga svarīgākais uzdevums ir panākt, ka bērns izsaka viedokli, gūst zināšanas un vienlaicīgi stiprina tikumus. Šajā satura vienībā ir arī iekļauta dažādu virsmu pētīšana.

- Visums

Satura vienībā visums izglītojamajam ir jāvēro tuvākā apkārtnē, dažādos gadalaikos, svarīgi ir, ka pedagogs sniedz iespēju, vērot debesu ķermeņus (krāsa, forma, spožums, lielums), lai tiktu veikti secinājumi un pausts viedoklis. Var notikt pētīšana, mācību ekskursija, analizēšana un skaidrošanu par uzzināto. Izglītojamais nostiprinot zināšanas par satura vienību, to var sasaistīt ar citiem mācību jomas centriem, piemēram, apliecējot debesu ķermeņus.

- Organismi

Satura vienība organismi ir plašākā nozare, kurā pedagogiem ir dotas lielākās iespējas un idejas darbā ar izglītojamajiem, jo tajā ietilpst sakopšanas darbi, augu, dzīvnieku, sēņu raksturojums no kā izriet arī rūpes par dabu un spēju saskatīt kopīgo un atšķirīgo, pielīdzinot cilvēku. Ir arī iespējas darboties ar dabu arī telpā, piemēram, augu laistīšana, augšana. Nevar aizmirst drošības noteikumus, kas saistīts ar bīstamiem dzīvniekiem vai indīgajiem augiem, lai izglītojamajiem būtu priekšstats. Savukārt nozīmīgākais pedagoga uzdevums, manuprāt, ir radīt izglītojamajam pareizu attieksmi pret dabu, tā tiktu cienīta, vērtīgi izmantot zināšanas kā iegūt dabas resursus cilvēku un sabiedrības labā, bet tai nekaitējot, kā arī izrādīt rūpēs un gribu uzturēt to skaistu.

Kā jau tika minēts teorētiskajā pamatojumā, ka dabai cilvēka dzīvē ir liela nozīme un caur to bērnam var pastiprināt tikumiskās vērtības. Šeit spilgti tiek norādīts, ka līdz četrus gadus vecumam ir īpaši jāstrādā ar to, kā bērns uztver, izzina, sajūt dabu, jo tas viss atainojas uz tālāko dzīvi. "Cilvēks ir dabas daļa. Viņš veidojas un attīstās ciešā vienotībā ar dabu. Pirmā vide, kura uztver bērns, ir dabas vide. Ir pierādīts, ka neapzināti vides uztveres stereotipi, ko bērns saņem līdz četrus gadus vecumam, paliek viņā uz visu mūžu. Jau agrā bērnībā bērns atklāj un sāk izpētīt pasauli." (Golubina, V., 2007., 258) Bērni iegūst jaunas zināšanas un sagatavojas skolas gaitām, lai to paveiktu ir jāsaņem ar dažādiem priekšmetiem, jāiegūst daudz zināšanu un jāsāk veidot savu pirmo pieredzi. Viena no pirmsskolas izglītības iestādē apgūstamajām tēmām ir daba, tās pētniecība un likumsakarības, jo daba ir mums visapkārt, un ar to vairs sasaistīt gan matemātiku, gan valodu un mākslu, gan sportu

Dabu var pētīt, izzināt, salīdzināt, jo tā ir plaša, daudzveidīga un sniedz daudz priekšrocību, kuras var izmantot mācību procesā, jo jau kopš senseniem laikiem daba cilvēkiem ir bijusi viedā skolotāja, jo tā jau no mazas bērnu kājas māca izzināt, saredzēt, domāt, saudzēt to un strādāt. Nepārprotami daba ir viens no labākajiem līdzekļiem kā attīstīt bērna fizisko attīstību un viennozīmīgi prāta un jūtu audzināšanu. Daba piedāvā gūt izglītojamajam, piemēram, šādus sasniedzamos rezultātus, kam paralēli mijās tikumiskās vērtības:

- Prasme vērot un apkopot augus un dzīvniekus, radīt bērna interesi par augu un dzīvnieku valsti
- Veido bērnā saudzīgu attieksmi pret apkārtējo vidi
- Nosauc dabas objektus, to atsevišķas daļas un spilgtākās iezīmes

- Prasme grupēt dabā sastopamus objektus pēc krāsas, formas, lieluma, kustīguma, nekustīguma
- Pamana pārmaiņas par apkārtņē esošiem dabas objektiem
- Pievērš uzmanību spilgtiem, dinamiskiem objektiem
- Kopā ar pedagogu vēro dažādus dabas objektus, dažādos gadalaikus un diennakts daļās
- Saskata atšķirību starp dabas postīšanu un saudzēšanu
- Prasme atšķirt un nosaukt niansēs atšķirīgus dabas objektus, praktiski grupēt tos pēc sugas pazīmēm, dzimtes
- Veido izpratni par dzīvības pazīmēm – kustība, barošanās, pielāgošanās gadalaikiem
- Vingrina atveidot dzīvnieku un putnu kustības, mīmiku un balsis
- Atšķir dabā dzirdamas balsis
- Patstāvīgi pēta dzīvības norises dabā, salīdzināt tās un izdarīt secinājums
- Pārbauda praksē un vērtē personīgo pieredzi
- Saskata un novērš nekārtības apkārtējā vidē, grupēt tās pēc dažādu nosacītu pazīmju kopumu, pamato savu viedokli
- Modelē (atainot) objekta pazīmes un saikni par apkārtni, likumsakarībām
- Izprot galvenās dzīvības pazīmes, dzīvo būtnu saikni ar vidi, to dzīvesveidu
- Apspriež problēmas, izsaka savu viedokli, spriedumus un secinājumus

Iegūstot zināšanas par dabu izglītojamais izsaka savas domas, redzējumu, viedokli, viņš pēta, eksperimentē un saskata. Starp izglītojamajiem var veidoties diskusija, saruna, apspriede, bet nozīmīgi ir tādā brīdī uzklaut cita cilvēka domas, viedokli par tēmu, jo kā minēts citētā dialogā zaudētāju nav, notiek tikai informācijas un zināšanu apmaiņa un tiek bagātināts redzējums un pieredze. “Dialogs nav kauja, kurā ir uzvarētāji un zaudētāji, bet veids, kā kopā ar citiem pētīt, kas ir pareizs, patiess un vērtīgs.”-” (Fišers, R.,2005,193)

Daba ir apbrīnojama un lieliska arī ar to, ka viņu var vērot, pētīt un ar to eksperimentēt ne tikai ārā, bet arī iekštelpā, kas pēc novērtā sagādā izglītojamajiem lielu prieku, jo ar pozitīvām emocijām, tie stāda, laista, mēra, eksperimentē un ar interesi stāsta par paveikto un novēroto.

2. Praktiskais pētījums

2.1. Praktiskā pētījuma metodoloģijas izstrāde un sākotnējo rezultātu analīze

Pētījums tika veikts X pirmsskolas izglītības iestādē četrgadīgo bērnu grupā "Burbulēni" no marta beigām līdz maija beigām. Grupā katru dienu paralēli darbojās viens pedagogs un skolotājas palīgs. Grupu apmeklēja 21 bērns, pētījums tika veikts ar 14 bērniem, jo daļa bērnu bieži slimo, vai mājas apstākļu dēļ reizēm neapmeklēja grupu. Pēc tam tika veikta iegūto rezultātu analīze.

Pētnieciskajā daļā izmantoju empīriskās metodes: novērošana, anketēšana.

Tiešā novērošana, jo "tā palīdz pedagogam iepazīt savus audzēkņus tiešas uztveres ceļā dabiskos apstākļos" (Albrehta, 1998, 32). Novērošana tika veikta slēptā veidā, kas nozīmē to, ka bērni nemaz netika informēti, ka viņus novēros, lai novērošanas rezultāti būtu dabiskāki un tā notiktu pēc iespējas dabiskākos apstākļos. Lai bērni tiktu precīzi novēroti, tika izstrādāti kritēriji un rādītāji. Katrs kritērijs tika novērtēts 4 līmeņos.

Dz. Albrehta apgalvo, ka anketēšanai ir vairākas svarīgas priekšrocības, jo aptver lielu skaitu cilvēku un tās organizēšanai ir jāpatērē daudz mazāk laika nekā citām pedagoģiskām pētījumu metodēm. Kā vēl vienu priekšrocību Dz. Albrehta min, ka aptaujas materiāla raksturs ir pateicīgs apstrādei un skaitliskajai analīzei. Anketēšanas metode paredz pilnīgu anonimitāti, ja aptauja neparedz atklāt personīgos datus (Albrehta, 1998).

Lai pārbaudītu hipotēzi, tika izvirzīti šādi kritēriji un rādītāji:

1. Gudrība – izprotot likumsakarības.
2. Centība – uzsāko darbu paveic līdz galam.
3. Atbildība – uzcītīgi, apzinīgi veic kopšanas darbus un mērījumus.
4. Mērenība – izprot auga vajadzības kopšanās ievērojot – nepārliet, neizkaltēt.
5. Solidaritāte – vienojas par pienākumu veikšanu, kārtību sadali.

Rādītāji:

1. SA (sācis apgūts) – 1 – sāk attīstīties
2. TA (turpina apgūt) – 2 – vāji attīstīts tikums
3. A (apgūts) – 3 – tikums ir gandrīz izveidojies
4. AP (apguvis padziļināti) – 4 – tikums ir izveidojies.

2. tabula. Tikumiskums.

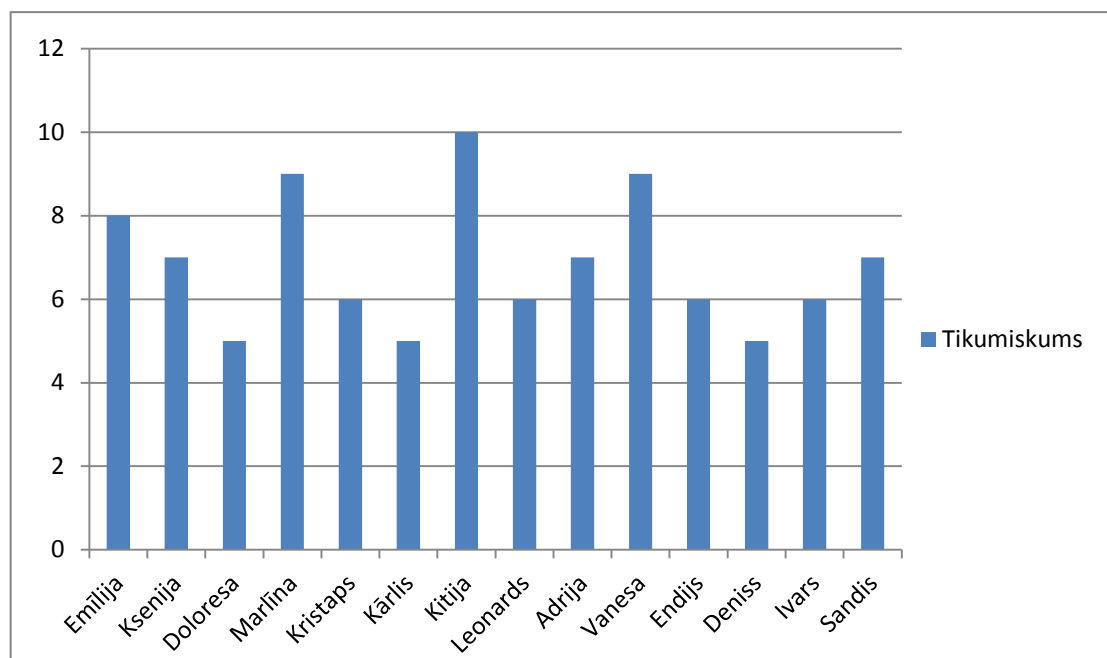
Bērna vārds	Tikumiskās vērtības					Tikumi sākums
	Gudrība	Centība	Atbildība	Mērenība	Solidaritāte	
Emīlija	TA	TA	TA	SA	SA	8
Ksenija	TA	TA	SA	SA	SA	7
Doloresa	SA	SA	TA	SA	SA	5
Marlēna	TA	SA	TA	TA	TA	9
Kristaps	TA	SA	SA	SA	SA	6
Kārlis	SA	SA	SA	SA	SA	5
Kitija	TA	TA	TA	TA	TA	10
Leonards	SA	SA	SA	SA	TA	6
Adrija	SA	TA	SA	SA	TA	7
Vanesa	TA	TA	TA	TA	SA	9
Endijs	TA	SA	SA	SA	SA	6
Deniss	SA	SA	SA	SA	SA	5
Ivars	SA	SA	SA	SA	TA	6
Sandis	TA	TA	SA	SA	SA	7

3. tabula. Tikumiskuma rādītāji.

Lai pētītu bērniem piemītošos tikumus, balstoties uz tikumu aprakstu, izveidoju kritērijus un rādītājus katram tikumam, kurus izmantoju savā izpētes darbā

Kritērijs – gudrība.

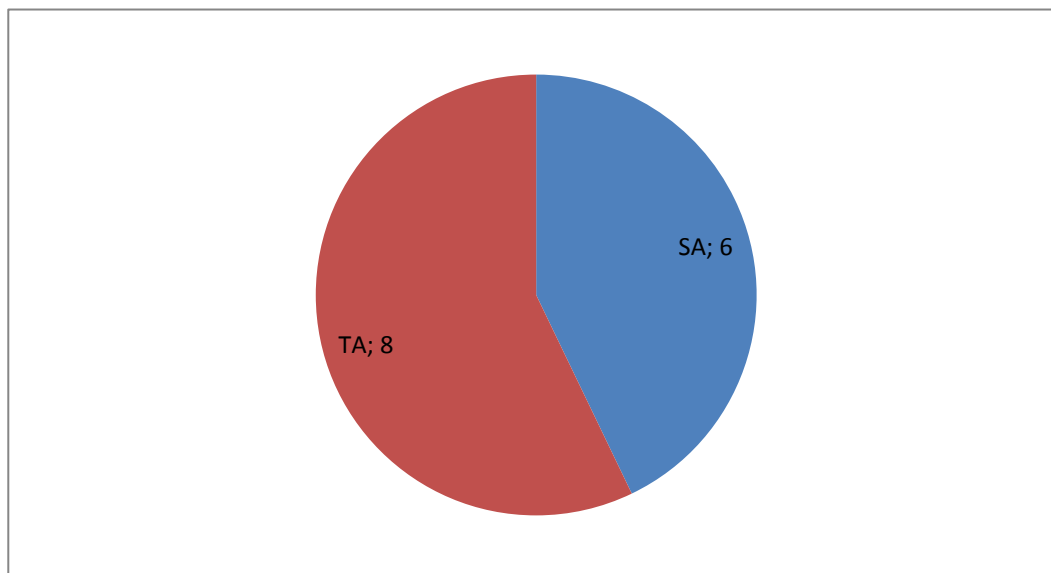
1. Prot atrast informāciju un izmantot savām un citu vajadzībām
2. Izsaka savu viedokli
3. Savās darbībās balstās uz gūtajām zināšanām
4. Neprot izmantot savas zināšanas

5.Nav vēlmes iesaistīties procesa izzināšanā

2. Attēls. Tikums- gudrība.

Secinājumi

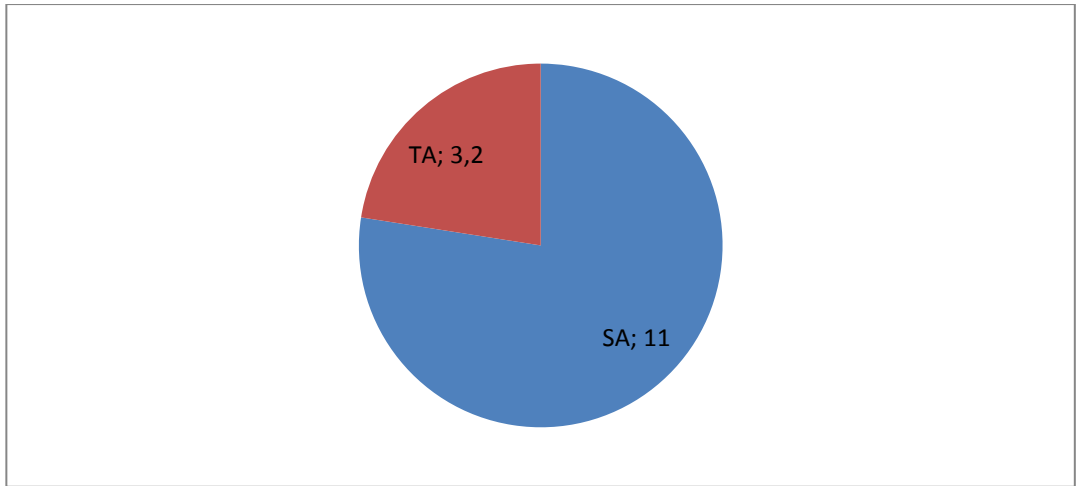

1.Vērojot bērnus dažādās pedagoģiskā procesa aktivitātēs, secināju, ka lielākā daļa bērnu prot pielietot savu gudrību, veicot dažādus uzdevumus, spēlējot spēles, iesaistoties sarunās un paužot savu viedokli par zirņu audzēšanu. Ir bērni, kuriem šis tikums ir vāji attīstīts vai nepiemīt, jo viņiem nav vajadzīgās noturības, prasmes, intereses par veicamo darbu.

2.Lai stiprinātu gudrības attīstību, nepieciešams viņus ieinteresēt par veicamo, kā arī izzināt viņu intereses un vēlmes.

Kritērijs – mērenība.

- 1.Līdzsvarots rīcībā un uzskatos
- 2.Nošķir saprātīgas vēlmes no nesaprātīgām
- 3.Atsakās no nevajadzīgā, pārmērīgā
- 4.Nelīdzsvarots, darbojas spontāni
- 5.Rīkojas neapdomīgi, nesaprātīgi

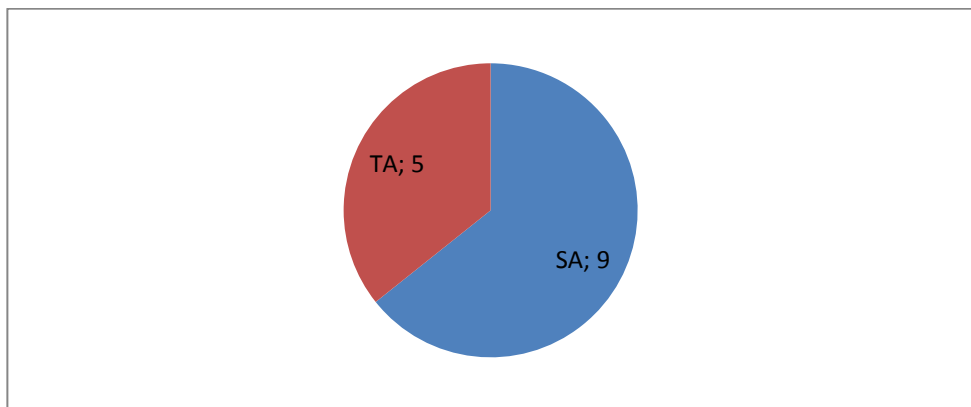
3.attēls. Tikums- mērenība.

Secinājumi.

- 1.Lielākai daļai bērnu nav izveidojusies tikumiskā īpašība - mērenība, jo šajā vecumā bērni ir egoistiski, cenšas panākt savu jebkuriem līdzekļiem, nenošķir saprātīgas vēlmes no nesaprātīgām
- 2.Bērnu rīcība un uzskati bieži ir nelīdzsvaroti, mainīgi

Kritērijs - atbildība.

- 1.Rīkojas, respektējot citu bērnu cieņu un brīvību.
- 2.Prot izvēlēties pareizu rīcību atkarībā no apstākļiem.
- 3.Izprot savas rīcības un izvēles sekas.
- 4.Neizprot savas rīcības un izvēles sekas.
- 5.Ar savu rīcību dezorganizē citu bērnu darbību.

4.attēls.Tikums - atbildība.

Secinājumi.

1.Lielākai daļai bērnu vāji attīstīta atbildības sajūta, bieži atstāj nepabeigtus darbiņus vai nesakārtotas rotaļlietas, nenokopj savu darba vietu bez uzaicinājuma vai pamudinājuma visu pabeigt vai sakopt

2.Bieži nejūt atbildības sajūtu, veicot dežuranta pienākumus, aiziet rotaļāties, aizmirst par savu pienākumu

Kritērijs - centība.

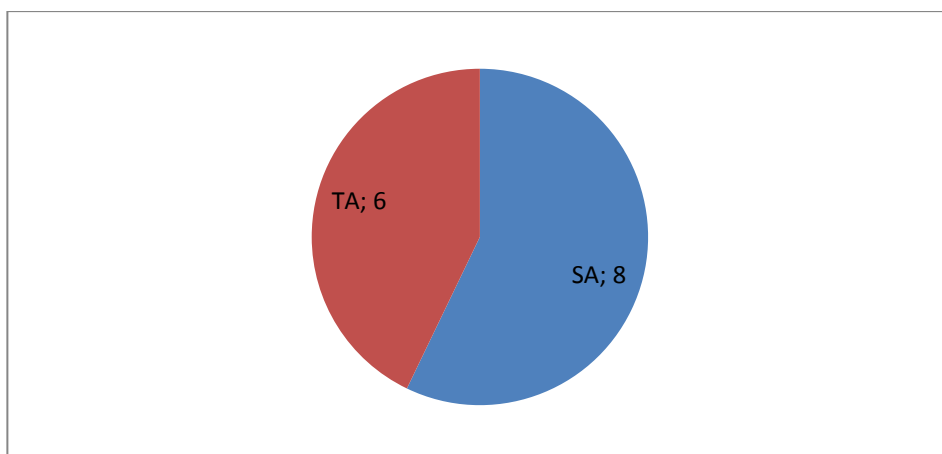
1.Iesākto darbu paveic līdz galam

2.Darbu darot bērns ir čakls, uzcītīgs, rūpīgs

3.Bērns veic jebkuru darbu mērķtiecīgi, kvalitatīvi

4.Nepabeidz uzsākto darbu līdz galam

5.Pavirši veic jebkuru uzticēto uzdevumu vai pienākumu

5.attēls. Tikums centība.

Secinājumi.

1.Bērnos centība šajā vecumā ir ļoti liela, bet īslaicīga, jo viņiem vēl nav izveidojusies uzmanības noturība, kas virza uz rūpīgu un čaklu darba vai pienākuma veikšanu

2.Jebkuru darbiņu uzsāk aizrautīgi, bet saskaroties ar grūtībām, reti kurš darbu veic līdz galam, sasteidz, izpilda pavirši, vai aiziet rotaļāties

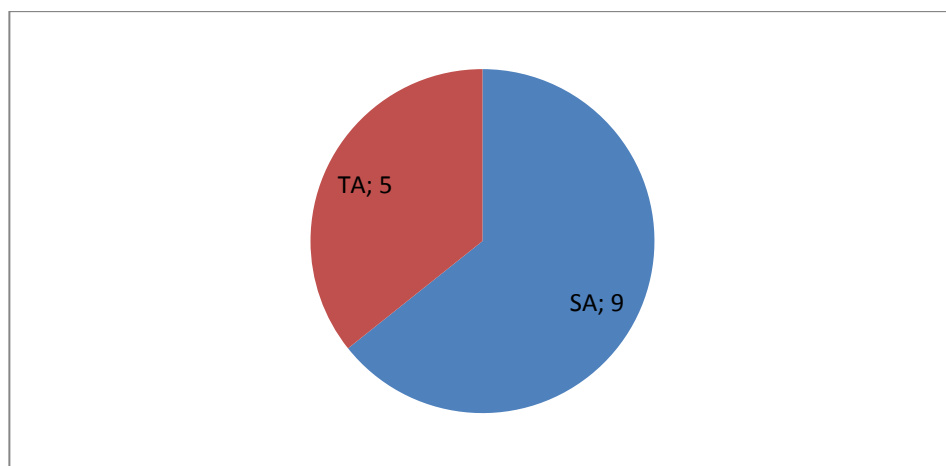
Kritērijs– sadarbība.

1.Bērns spēj pieņemt otra viedokli

2.Bērns nerēķinās ar citu bērnu viedokli

3.Sadarbojas ar citiem bērniem, izrāda prieku darbojoties grupā

- 4.Savstarpēji atbalsta viens otru
- 5.Neatbalsta, neieklausās otrā
- 6.Kopīgi vienojas par uzdevumiem

6.attēls – Tikums - sadarbība.

Secinājumi.

1. Solidaritāte kā tikumiskā īpašība nav izveidojusies lielākajai daļai bērnu, jo bērniem grūti vienoties par rīcības saskaņotību, jo katrs centrējas uz savām vēlmēm, neprot rūpēties par kopīgu labumu
2. Demokrātiska dialoga veidošana neizdodas, jo katrs uzsver savas intereses, grib tās realizēt

Var secināt, ka liela nozīme ir tam, kādas tikumiskās vērtības vecāki ieaudzinajuši savam bērnam, kā arī kādu paraugu rāda pedagogs vai arī bērnus guvis ietekmi no grupas biedriem vai draugiem. Pētījumā piedalījās 7 zēni un 7meitenes, kopā 14 bērni, jo šie bērni regulāri apmeklē izglītības iestādi (grupu).

Visaugstākais tikums pētījuma sākumā piemīt Kitijai, 10 punkti no 16 iespējamiem, viszemākais rezultāts ir Kārlim un Denisam - 5punkti no iespējamajiem 16 punktiem. Ir redzams, ka tikums ir nepieciešams pastiprināt visiem bērniem, jo no viņu rīcības dabā ir saprotams, ka ne vienmēr bērni izprot tikumisku rīcību vai arī rīkojas neatbilstoši tikumam un tikums kā vērtība pētījuma sākumā ir tikai sākuma stadijā.

Emīlija – ļoti gudra, centīga un atbildīga meitene, ejot dabā neko nelauž, visu uzmanīgi vēro, pēta, pievērš uzmanību spilgtiem dabas objektiem – puķēm, savvaļas augiem. Pēc meitenes darbībām, stāstītā, var secināt, ka ir audzināta pozitīva attieksme, attiecībā pret dabu.

Ir ģimenē vienīgais bērns, grupā izpaužas egoisms un prasību uzstādīšana vecākiem, grupu biedriem, neprot sadarboties ar citiem grupas biedriem, bieži grib vadīt pār citiem.

Ksenija – ļoti rūpējas par tīrību un kārtību jebkurā vietā – gan telpās, gan arī pastaigas laikā, paceļ nokritušu lietu un atdot to skolotājam, jo pastaigas laikā skolotājam līdzī ir atkritumu maiss, jo ja atrodami atkritumi, tie tiek savākti. Ļoti vērīga gudri spriež pa sekām, kas notiktu, ja viss būtu piesārņots, kādas sekas radīt dzīvniekiem, žēlo tos, lai nevienam nekas nenotiktu. Visvairāk uztraucas par plastmasas pudelēm, ka kāds tajās varētu ielīst un netiktu laukā. Grupā vienmēr grib apkopt dzīvās dabas stūri, atgādina arī grupas biedriem, ja to aizmirsuši. Nesaticīga un valdonīga, nāk no daudz bērnu ģimenes, grupā ar raudāšanu grib panākt savu.

Doloresa – vienīgais bērns ģimenē, dabu izprot kā rotaļas un izklaides vietu, nepievērš īpašu vērību dabas objektu skaistumam un daudzveidībai, sakot ka to jau ir redzējusi. Ģimenē ieaudzīnāta pozitīva attieksme pret dabas saudzēšanu, stāsta, ka rūpējas par savu mājdzīvnieku – sunīti, dodas pastaigās. Negrib solidarizēties ar visiem bērniem, sadarbojas tikai ar noteiktiem grupas biedriem.

Marlēna – gudra, centīga, bet lielākoties darbojas viena pati, jo pievienojās šīs grupas biedriem vēlāk, nav atradusi īsto draugu. Dabā ir ļoti saudzīga, neplūks un nevāks neko nevajadzīgu. Ieklausās katrā dabas skaņā, ļoti muzikāla, tāpēc bieži dungo dzirdēto un pārējos pat neievēro, jo domās atrodas savā mūzikas pasaulē – spēlējot vijoli un cer, ka būs slavena vijolniece, kas ar viņas centību un atbildīgumu un dabas doto talantu ir ļoti reāli.

Kristaps – gudrs, bet ļoti straujš un kustīgs pēc dabas, tāpēc bieži neievēro, kas zem kājām, var iekāpt puķu dobē un nomīt puķes aiz neuzmanības, bet tajā pašā laikā, žēlot jebko, kas dzīvs un kam sāp. Ir dvīnis, nosvērtākais no brāļiem, jūt nepieciešamību pēc brāļa, bet cenšas distancēties, jo grib būt atbildīgāks. Mērenību kā jēdzienu izprot ļoti vāji, jo ja var tad vāc visu pilnām rokām, neskatoties vai radošajai darbībai tas būs vajadzīgs vai nē.

Kārlis – dvīņu brālis Kristapam. Mazākais, nerātņākais, izmanto visus dabas objektus, lai uzkāptu, patstāvīgi ir kustībā, īpaši dabu nesaudzē. Bieži konfekšu papīrs nokrīt, kur pagadās, bez uzaicinājuma nepaceļ. Uzmanības uz dabas objektiem ļoti īslaicīga, nenoturīga papriecājas par redzēto, bet īstu vērīgumu nekam nepievērš. Novēroju, ka lielāku rūpību vērš uz mantiskām lietām nekā dabas saudzēšanai.

Kitija – gudra, centīga, atbildīga, ievēro mērenību un sadarbojas ar visiem. Meiteni audzina vecmamma. Ir no daudz bērnu ģimenes, mīl visu skaisto pa sevi, rūpīgi pēta jebko, cenšas izziņāt un jautāt nezināmo par likumsakarībām dabā. Ir izveidojusies pozitīva attieksme pret dabu. Saprot saudzēšanas nozīmi, nepiemēslo apkārtni, vienmēr visu paceļ un rūpējas, lai

dzīvais dabas stūris būtu apkopts, bieži piedāvā izpildīt darbu cita vietā, jo grib būt atbildīga par visu.

Leonards – neizrāda īpašu interesi par dabas objektiem, to pētīšanu, jo ļoti daudz laika pavada darbojoties ar konstruktoru robotiem, bet saskarsmē ar dabu ir nevērīgs. Uzturēšanos dabā uztver kā izklaidi un iespēju gūt sev labumu – salasīt ogas ēšanai, ieteikt paņemt sēnes uz mājām, jo zina, ka grupā sēnes nevācam, tikai vērojam, salīdzinām, pētām. Pēc rakstura salīdzinoši spītīgs, tādēļ rīkojas pretēji ieteiktajam, sakot, ka pētīt nepatīk, labāk fiziski izkustēties vai uzspēlēt kādu spēli dabā, zina, ka dabu nevar postīt, bet diezgan vienaldzīga attieksme.

Adrija – daudz lietu dabā neizprot, bet ļoti cenšas izdarīt, kādu labu darbu, piemēram, savākt materiālus pētniecībai, skaistu krāsainu lapu pušķi rokdarbiem. Vairāk pievērsies materiālo lietu pusei nekā dabas pētīšanai un izzināšanai, ģimenē ielikti pamati dabas saudzēšanās, bez vajadzības neko neplūc, uztraucas, ja, kāds piesārņo, jo saprot, ka tā nedrīkst darīt.

Vanesa – Dabas bērns, jo dzīvo laukos visu saprot, zina un redz. Rūpējas par jebkuru stādiņu, dzīvo radību. Nekas neko neposta un nepiesārņo, mājās daudz palīdz vecākiem dārzā un mājas darbos. Vienmēr stāsta, ja dārzā izaudzis, kas skaists un interesants, interesējās par ārstniecības augiem, tējām, jo daudz no dabas tiek vākts un izmantots ģimenes vajadzībām, grūtāk sadarboties ar citiem bērniem, jo grupā jaunpienācēja, vairāk vēlas komunicēt ar pieaugušajiem – visu izprasīt, uzzināt. Bieži pēta enciklopēdijas un grāmatas.

Endijs – liels dabas pētnieks un izzinātājs, jo vecmammai pieder lauku saimniecība, kur ir truši un citas dzīvās radības. Stāsta interesantus atgadījumus saskarē ar dzīvniekiem, spriež ar pieauguša cilvēka skatījumu, stāsta par viesošanos pie vecmamma un darbu darīšanu. Zina dabas saudzēšanu un aizsardzību, rīkojas tikumiski, grupas dabas stūra kopšanā neiesaistās, jo augi nav tik interesanti kā dzīvnieki.

Deniss – pēc dabas neapdomīgs, spītīgs. Pret dabu nesaudzīgs, bieži plūc nevajadzīgus augus, mētā sūnas, pēc pārrunām, ka dabai arī sāp, nožēlo, bet tikumisku rīcību kā tādu, ļoti vāji izprot. Pētījumu veic pavirši, nevar izskaidrot cēloņsakarības, jo ļoti vāja nenoturība.

Ivars – pēc rakstura vācējs, visi laiku mežā, ko pēta, sauja un kabatā vienmēr sīki akmentiņi, kastaņi un čiekuri, rāda un stāsta, ko pastaigas laikā jaunu atradis. Materiālus nevāc kā pētniecības objektus, bet rotaļlietas, jo bieži ar tiem rotaļājas. Zēns ir no daudz bērnu ģimenes.

Sandis – apdomīgs, centīgs, gudrs, daudz darbojas savā sētā, vecmamma sētā, apkopjot cālīšus, jo paši tos liek perēties inkubatorā un audzē, bieži stāsta par izmaiņām, kādas notikušas

ar cālīšiem, zina kā jāizturas pret dzīvām radībām, jā rūpējas par tām. Visas darbības un domas vērstas uz saimniekošanu, zina un saprot, ka nav labi plēst un lauzt, bet kopā ar lielajiem bērniem izmanto kokus un zarus štāba būvei un spēlēm dabā.

Var secināt, ka ikvienam bērnam ir vairāk vai mazāk attīstīti tikumi, tomēr ikvienam pamati ir citādāki, tikumu ir daudz, teorētiski, lielākā daļa pakārtojas viens otram, taču visi tikumi bērnam nekad nebūs augsti attīstīti.

2.2. Pedagoģiskā darbība tikumu apguves sekmēšanai

Runājot par talkām, piesārņojumi bērniem likās saistoši padziļināti uzzināt par atkritumiem, šķirošanu, piesārņojumu un ar visu to saistīto. Kopā tika sastādīts darba plāns, lai varētu uzsākt darba procesu. Ar rosinošiem un izzinošiem jautājumiem tika noskaidrotas bērna zināšanas par atkritumiem. Darba process tiek atspoguļots uz "runājošās" sienas.

Andress Ščepanskis, Robijs Nikolss (Anders Szczepanski, Robbie Nicol) Brīvdabas pedagoģiju traktē kā kultūras jēdzienu. Viņi uzskata, ka Brīvdabas pedagoģijā apvienotas piecas jomas:

1) zināšanas par dabu;

2) nodarbības dabā. Tās veicina fizisko īpašību attīstību. Tā kā brīvdabas pedagoģijas īstenošana veicina fiziku aktivitāti, tai ir lieliski priekšnoteikumi ieņemt būtisku vietu bērnu izglītošanā par veselīgu dzīvesveidu;

3) personības un sociālo prasmju attīstīšana. Brīvdabas pedagoģija veicina sevis, savu spēju iepazīšanu, it īpaši, kad izdodas kaut ko jaunu iemācīties, izdarīt, pārvarēt fiziskas un psiholoģiskas barjeras. Mācības dabā sniedz iespēju bērniem apgūt ne tikai akadēmiskas zināšanas, bet arī uzlabot savstarpējo komunikāciju, dalīties personīgajā pieredzē;

4) veselība. Nodarbības dabā labvēlīgi ietekmē psiholoģisko labsajūtu;

5) līdzsvarota attīstība – vides veselība. Tiešā pieredze ļauj labāk saskatīt dabas un sabiedrības saikni, savas rīcības sekas, vides problēmas – klimata pārmaiņas, bioloģiskās daudzveidības izzušanu – un sociālās problēmas pasaulē.¹⁵

Pamatojoties uz šīm atziņām, bērnam pirmsskolā jānodrošina daudzveidīgas āra aktivitātes: iespēju veikt pētījumus, doties ekskursijās, pārgājienos, tādējādi bērns gūst jaunas zināšanas, tiek uzlabota veselība un sekmēta bērna tikumiska rīcība.

Pētījuma laikā bērni tika virzīti uz savstarpējiem dialogiem, secinājumiem:

1. Kādēļ nedrīkst piesārņot vidi
2. Kādēļ jāizvairās no plastmasas maisiņu iegādes (kas tos var aizstāt)

¹⁵ Brīvdaba. <http://www.videsfonds.lv/documents/ekoskolu-dabas-izgl-t-bas-materi-ls-pirmsskol-m.pdf>

3. Ko nedrīkst darīt ar atkritumiem
4. Kas būtu jādara ar atkritumiem
5. Kam piesārņojums nodara ļaunumu
6. Kāpēc atkritumi tiek šķiroti konkrētās kategorijās
7. Kādus atkritumus nedrīkst izmest
8. Vai piesārņojums ietekmē arī mūsu ikdienu
9. Kas ir talka
10. Kādēļ cilvēki piesāņo vidi
11. Kas nodara lielāku kaitējumu videi
12. Kā sadarbojoties var palīdzēt uzturēt vidi tīru
13. Kas savāc atkritumus
14. Kādēļ jāšķiro atkritumi

Caur jautājumiem, aktivitātēm un ekskurijām bērni sprieda, diskutēja un dažkārt pat izvērtās strīdi, kas veicināja tikumiskuma attīstību un lielāku izpratni bērniem par rūpēm, atbildību pret dabu, dzīvniekiem, apkārtējo vidi.

4. tabula. Piedāvātās aktivitātes.

Kritērijs	Piedāvātā darbība	Sasniedzamais rezultāts	Izmantotie materiāli
1. Gudrība – izprotot likumsakarības.	Diskusija “Kā rodas atkritumi”	1. Izpratne, ka katrs ir atbildīgs par atkritumu radīšanu.	Filma – SiSi Dra, Filmiņa par jūras piesārņojumu
	Materiālu šķirošana (papīrs, plastmasa, stikls)	1. Zina, kāpēc jāšķiro atkritumi. 2. Prot šķirot.	pudele, maiss, dažādi iepakojumi, utml.
		1. Zina par dabas saudzēšanu	
2. Centība – uzsākto darbu paveic līdz galam. 3. Atbildība – uzcītīgi, apzinīgi veic kopšanas darbus un mērījumus	Talka	1. Atbildība par vidi. 2. Vajadzība sakopt vidi.	Maiss, cimdi
	Ekskurija -pikniks.	1. Atbildība par vietas sakārtošanu. 2. Prasme sakārtot	

		apkārtējo vidi.	
	Pētījums – par atkritumu sadalīšanos ilgumu (šķīstību ūdenī)	1. Prot vienoties par pētījuma plāna izstrādi. 2. Atbildība un uzcītība veicot pētījumu.	
4. Mērenība – izprot auga vajadzības kopšanās ievērojot – nepārliet, neizkaltēt.	Ekoloģija – otrreizējā pārstrāde	1. Izprot, kāpēc jāpārstrādā, bet ne jāizmet.	Prezentācija, grāmata.
5. Solidaritāte – vienojas par pienākumu veikšanu, kārtību sadali.	Videomateriāls par Cūkmenu	1. Izprot dabas saudzēšanas nozīmīgumu, savu atbildību.	Grāmata Emily Gravett ‘‘Tīrīgais’’, Jumava ‘‘Rūķis šķiro’’.

1. Kitija teica, ka zina kāpēc jāšķiro atkritumi.
2. Emīlija ļoti plaši raksturoja animācijas filmas nozīmi.
3. Marlēna norādīja, ka, lai glābjot pasauli, cilvēkiem jāstrādā kopā.
4. Vanesa, Kristaps un Kitija uzņemas vadību darba pienākumu sadalē.
5. Ksenija uzrauga vai talkā viss notiek tā kā jābūt.

Pētnieciskā darba laikā bija vērojamas kopuma gan dažādas rīcības, gan attieksme. Hipotēzi apstiprināja bērnu uzlabojušā attieksme, teiksim, ja pirms tam bērns vienkārši bija pagājis garām talkas laikā papīram, tad pēc sarunas, attieksme mainījās un tika savākti visi atkritumi. Bija vērojams arī, kad bērni visa pētījuma laikā vairāk pabeidz iesāktos darbus līdz galam, nevis atstāj nepabeigtus, bija pat gadījumi, kad viņi viens otram par to aizrādīja, ka kaut kas nav līdz galam pabeigts.

Tika veikti trīs lielāki pētījumi, kur sīkāk tiek izprasta materiālu būtība. Eksperimentu gaitai tika izmantots mācību materiāls ‘‘Mācību līdzeklis pirmsskolai – cilvēks dabā’’, no kura ir ņemta praktiskā darbība un teorija.

Uzdevums –pilnveidot zināšanas par papīra izmantošanas iespējām (otreizēja izmantošana)

Otrreizēji pārstrādājot, papīru un kartonu izmanto gan iepakojuma, gan citu papīra izstrādājumu ražošanai. Pārstrādes ciklu skaits ir ierobežots, jo ar katru no tiem pasliktinās

materiāla mehāniskās un apdrukas īpašības (koka šķiedras ir pārstrādājamas sešas reizes, katrā no tām samazinās šķiedru garums).

Uzdevums- sekmēt izpratni par papīra ietekmi uz vidi, cilvēku veselību, augu un dzīvnieku valsti;

Augu valsti – augi ar ūdeni, augsni uzkrāj sevī piesārņojumu, lielākā ietekme ir uz jūtīgām augu sugām. Dzīvnieku valsti – dzīvniekiem nejauši apēdot papīru, rodas kuņģa darbības traucējumi.

Cilvēku veselību- caur gaisu, augsni, ūdeni cilvēks uzņem kaitīgos ķīmiskos savienojumus, kas izmantoti papīra ražošanai, piemēram, hlors, ķīmiskās krāsvielas.

Vidi – (gaisa, augsnes, ūdens piesārņojums) piesārņojuma pakāpe atkarīga no papīra veida. Piemēram sadaloties baltam papīram, augsnē vai ūdenī nonāk kaitīgs ķīmiskais savienojums hlors, kuru izmanto papīra balināšanai.

Uzdevums – noskaidrot, cik koki ir jānocērt, lai iegūtu vienu tonnu papīra.

Jānocērt 14 lielie koki, kā arī , lai koku varētu izmantot papīra iegūšanā tam ir jābūt vismaz 15-20 gadus vecam, no iestādīšanas brīža.

Uzdevums - pašiem izgatavot papīru.

(Jaunu papīru var iegūt no vecām avīzēm, kartona kastēm vai citiem papīra iepakojumiem.)

1. Sagriez vai saplēs nevajadzīgu papīru ļoti sīkos gabaliņos!
2. Saber papīra gabaliņus traukā un aplej ar siltu ūdeni!
3. Samaisi masu tā, lai vairs neredzētu atsevišķus papīra gabaliņus, bet veidotos šķiedru putra!
4. Atstāj to nostāvēties 12 stundu!
5. Pirms papīra gatavošanas ielej traukā vēl nedaudz ūdens tā, lai putra būtu šķidrāka!
6. Iegremdē smalku sietu traukā un izsmel plānu šķiedru putras kārtiņu!
7. Ļauj ūdenim notecēt!
8. Uzliec plāno putras masu no sieta uz filca vai mitrumu uzsūcoša materiāla! Sākumā papīrs izskatās biezs un neglīts.
9. Apklāj papīra masu ar filcu vai citu mitrumu uzsūcošu materiālu un spied, uzliekot kaut ko cietu (piemēram, finiera gabalu, gaļas dēlīti), bet pēc tam, uzkāpjot uz tā ar kājām, nopresē!
10. Pēc presēšanas noņem nost mitrumu uzsūcošos materiālus un atstāj pagatavoto papīru izžūt!¹⁶

*Eksperiments – iepazīt papīra īpašības.

¹⁶ http://www.zalais.lv/files/28_29_db_izgatavo_papiru.pdf papīra otrreizējā pārstrāde.

Plastmasa, plastmasa iepakojumi.

Uzdevums - rosināt saskatīt sadzīvē izmantojamās plastmasa lietas.

Lai kur mēs dzīvotu, bez plastmasas mums neiztikt. Tā ir visapkārt – logi, apavi, telefons, apģērbs un citas lietas. Pasaulē ir zināmi vairāk nekā 3 tūkstoši plastmasu veidi.

Uzdevums - sekmēt izpratni par plastmasas ietekmi uz vidi, cilvēku veselību, augu valsti un dzīvnieku valsti

Dzīvnieku valsti – dzīvniekiem, nejauši apēdot plastmasu, rodas kuņģa darbības traucējumi

Augu valsti – augi ar ūdeni, augsni uzkrāj sevī piesārņojumu, lielākā ietekme ir uz jūtīgākām augu sugām

Cilvēku veselību – caur gaisu, augsni, ūdeni cilvēks uzņem kaitīgos ķīmiskos savienojumus.

Vidi- gaisa, augsnes, ūdens piesārņojuma pakāpe atkarīga no plastmasas veida.

Uzdevums - kāpēc jāšķiro atkritumi?

*Eksperiments – iepazīt plastmasas īpašības

Stikls:

No stikla vienmēr iznāk stikls, tādēļ no 1tonnas stikla lausku var ietaupīt 1tonnu kvarca smilšu un 250kg kalcinētas sodas

2.3. Pētījuma rezultātu salīdzinoša analīze.

5.tabula. Tikumiskuma iezīmes pirms pētījuma.

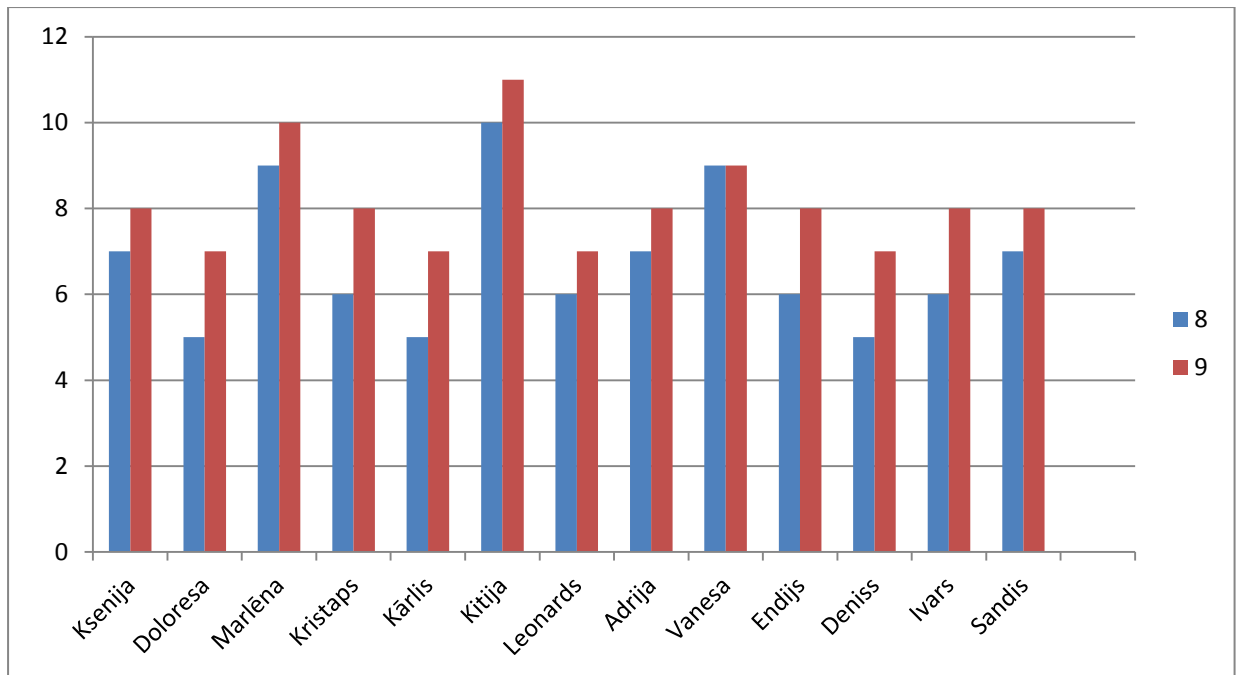
Bērna vārds	Tikumiskās vērtības					Tikumiskums
	Godrība	Centība	Atbildība	Mērenība	Solidaritāte	
Emīlija	TA	TA	TA	SA	SA	8
Ksenija	TA	TA	SA	SA	SA	7
Doloresa	SA	SA	TA	SA	SA	5
Marlēna	TA	SA	TA	TA	TA	9
Kristaps	TA	SA	SA	SA	SA	6
Kārlis	SA	SA	SA	SA	SA	5
Kitija	TA	TA	TA	TA	TA	10
Leonards	SA	SA	SA	SA	TA	6
Adrija	SA	TA	SA	SA	TA	7
Vanesa	TA	TA	TA	TA	SA	9
Endijs	TA	SA	SA	SA	SA	6

Deniss	SA	SA	SA	SA	SA	5
Ivars	SA	SA	SA	SA	TA	6
Sandis	TA	TA	SA	SA	SA	7

5. SA (sācis apgūts) – 1 – sāk attīstīties
6. TA (turpina apgūt) – 2 – vāji attīstīts tikums
7. A (apgūts) – 3 – tikums ir gandrīz izveidojies
8. AP (apguvis padziļināti) – 4 – tikums ir izveidojies.

6.tabula. Tikumiskuma iezīmes pēc pētījuma.

Bērna vārds	Tikumiskās vērtības					Tikumiskums
	Guadrība	Centība	Atbildība	Mērenība	Solidaritāte	
Emīlija	TA	TA	TA	TA	SA	9
Ksenija	TA	TA	TA	SA	SA	8
Doloresa	TA	SA	TA	SA	SA	8
Marlēna	TA	TA	TA	TA	TA	10
Kristaps	TA	SA	SA	TA	TA	8
Kārlis	TA	SA	TA	SA	SA	7
Kitija	TA	TA	A	TA	TA	11
Leonards	SA	TA	SA	SA	TA	7
Adrija	SA	TA	TA	SA	TA	8
Vanesa	TA	TA	TA	TA	SA	9
Endijs	TA	SA	TA	SA	TA	8
Deniss	SA	SA	TA	TA	SA	7
Ivars	TA	TA	SA	SA	TA	8
Sandis	TA	TA	SA	SA	TA	8

7. attēls. Pētījuma rezultātu salīdzinājums kritērijos gudrība, centība.

Tikumi, kas pastiprinājušies.

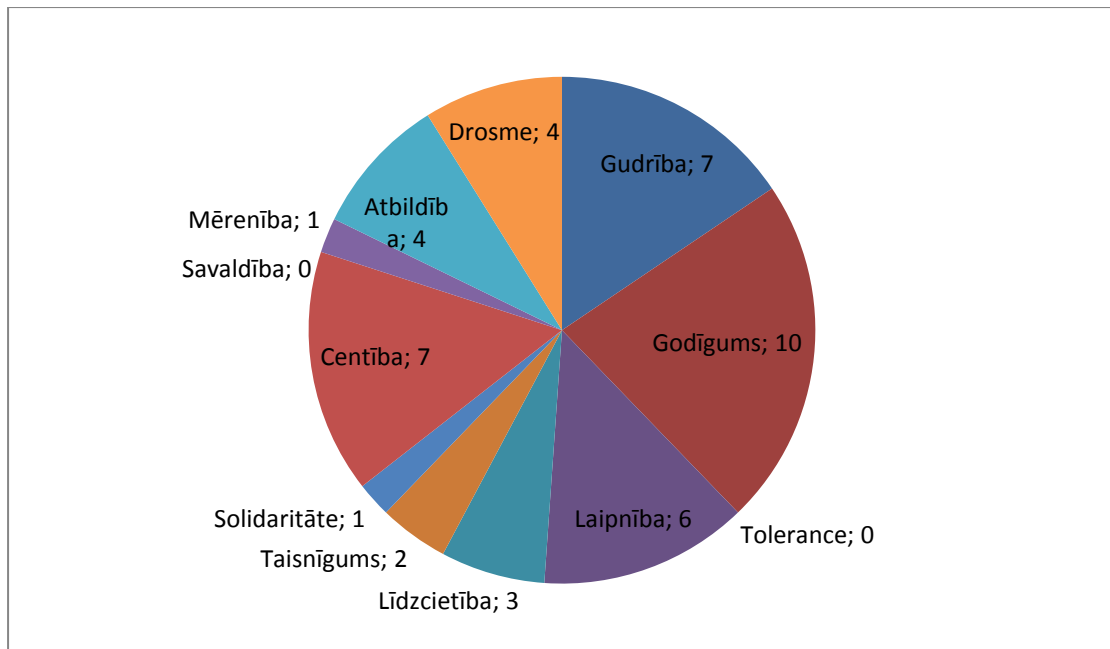
Gudrība – paplašinājušās bērnu zināšanas par atkritumiem, balstītas uz vērojumu pamatu, praktiskas darbošanās un pētītajām grāmatām.

Centība – pilnveidojās prasmes sakārtot apkārtējo vidi un pabeigt darbus līdz galam

Atbildība – uzturēta kārtība, kā arī apzinīgi rūpējās atkritumu šķirošanu

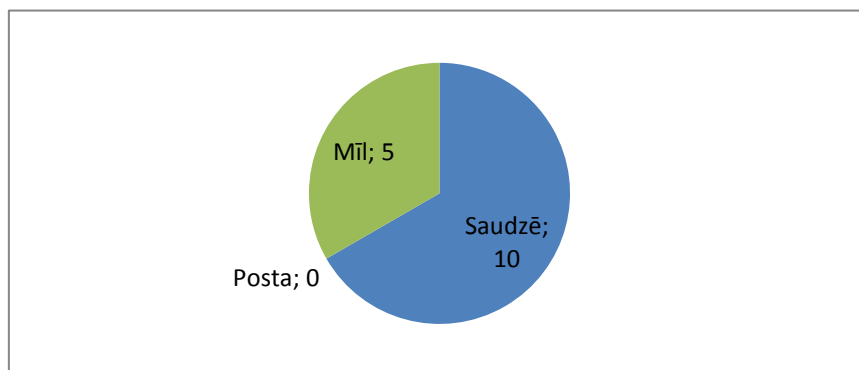
Mērenība – izvērtēt vai viss vēlmais tiešām ir nepieciešams

Solidaritāte – pienākumu sadale, vācot, uzkopjot, sakārtojot, uzklausat citu domas un viedokļus, pieņemot kopīgus lēmumus atkritumu šķirošanā

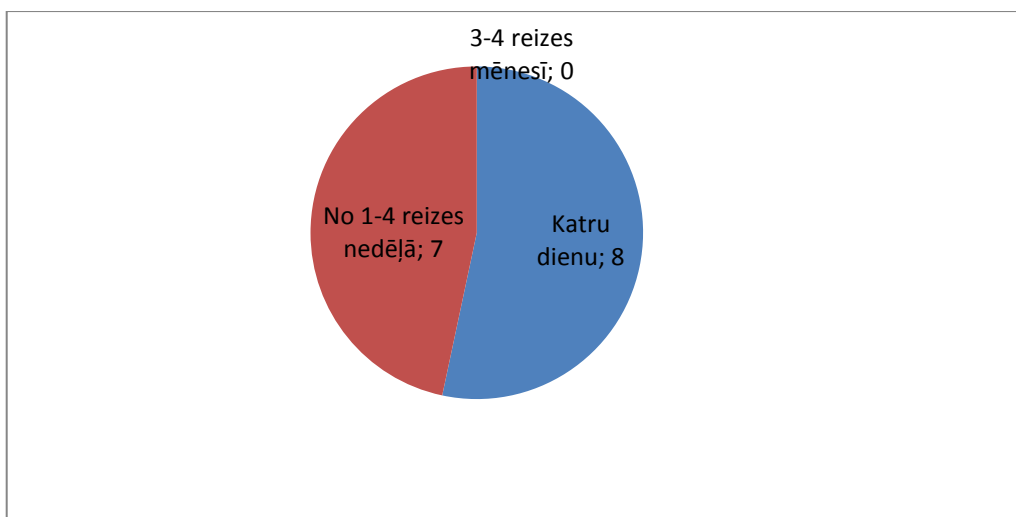
9.attēls. Kāda tikumiskā īpašība piemīt Jūsu bērnam?

Izpētot 1.anketas (skat.9.attēlu) darba autore secina, ka pārsvaru gūst godīgums ar 10 respondentiem. Godīgumam ar 7 seko gudrība. Neviens no respondentiem nav atzīmējis, tikumus – savaldība, tolerance.

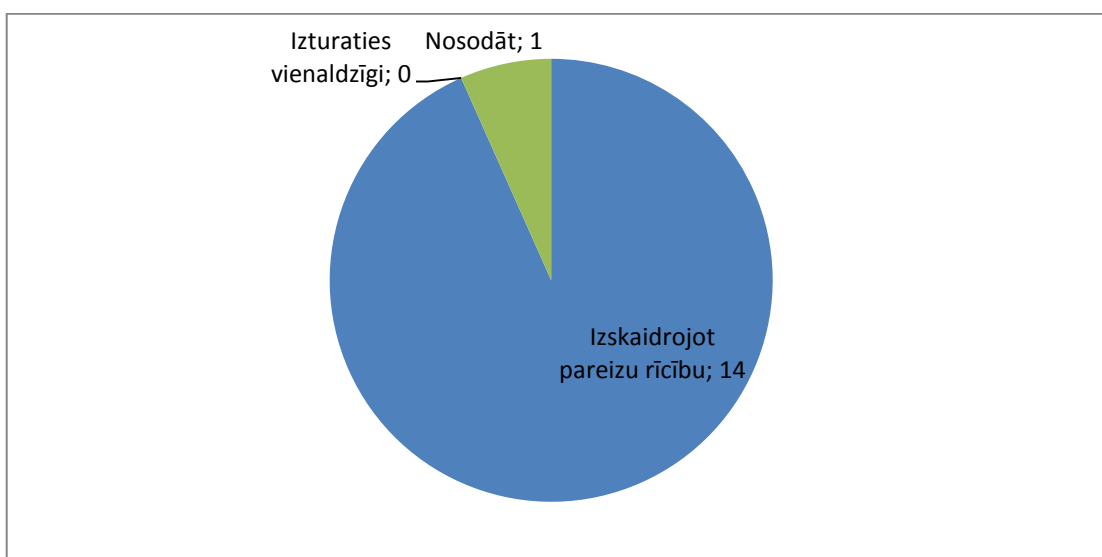
10.attēls. Kā Jūsu bērns izturas pret dabu?

Apskatot anketas otro jautājumu (skat. 10.attēlu), vērojams, ka 10 respondentu atzīmē, ka viņu bērni dabu saudzē.

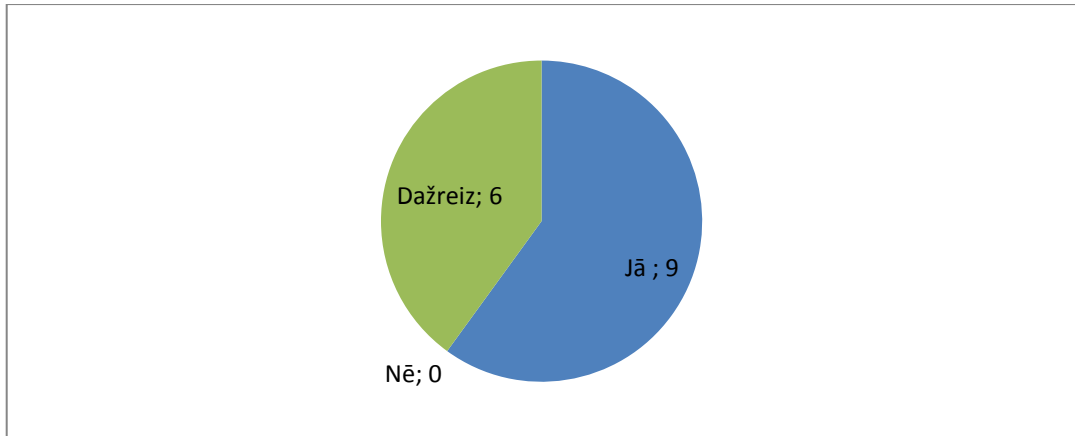
11.attēls . Cik bieži Jūs kopā ar bērniem dodaties dabā?

Anketas trešajā jautājumā (skat.11.attēlu) vērojams, ka nedaudz lielāks īpatsvars ir respondentu, kuri ar saviem bērniem dodas ārā katru dienu.

12.attēls. Kā Jūs rīkojaties bērna netikumiskas rīcības gadījumā saskarē ar dabu?

Ceturtajā anketas jautājumā (skat. 12.attēlu) 14 respondentu apgalvo, ka netikumiskas rīcības gadījumā, bērna izskaidro kā būtu jārīkojas.

13.attēls. Vai Jūsu bērns prot rūpēties par dzīvu radību, augiem, ievērojot centību, mērenību, atbildību un solidaritāti?

Anketas noslēdzošajā jautājumā (skat. 13.attēlu), 9 respondenti atzīst, ka bērns prot rūpēties par dabu un dzīvību.

Pēc pētnieciskā darba ir skaidri redzams, ka tikumi ir iemācāmi, bet atkarīga ir atdeva gan no apkārtējās vides, gan no skolotājiem, gan vecākiem. Apkārtējā vide ir tā, kura var mūs ietekmēt visvairāk. Arī vecāki atzīst, ka tiek veikti dažādi tikumiskuma apguves pasākumi, lai bērnam rastos par to izpratne. Var secināt, ka nozīmīgi tikumiskumu var apgūt visas dzīves laikā, bet bērnam esot nepietiek tikai ar mājas un ģimenes apstākļiem, arī pedagogam ir jāvērs liela uzmanība uz to.

Secinājumi

Analizējot teorētiskā atziņas var secināt, ka tikumi ir tie:

1. kas veido mūsu rīcību dzīvē dažādās situācijās, ne vienmēr cilvēki rīkojas pareizi, bet lai rīcība būtu pozitīva ir jāapgūst tikumi, kuri var palīdzēt izvēlēties pareizo rīcību ikdienas dzīvē, saskaroties ar dažādām grūtībām, problēmsituācijām.

2. “Tikumiskā krīze mūsu sabiedrībā liek nopietni pievērsties mazo bērnu ētiskās vērtīborientācijas veidošanai, jo pirmsskolas vecums ir īpaši sensitīvs, lai radītu attieksmi pret sevi, citiem, lietu pasauli, dabu, darbu utt.”

3. Tikumiskumam ir augsta vērtība, kura bērnam ir, pirmkārt, jāizprot, otrkārt, jāieaudzina, jo, ja bērns izprot, kādēļ nedrīkst piesārņot dabu, vai kāda loma ir dzīvniekiem un augiem, bērnam rodas priekšstats ne tikai par sev apkārt esošo, bet tiek veidota arī vērtību sistēma, kurā ietilpst arī spēja uzņemties atbildību un rūpes par dabu.

Praktiskajā pētījumā izvirzītā hipotēze: bērni ir tikumiski, ja: tiks piedāvātas iespējas pētīt dabu atbilstoši bērnu vajadzībām un interesēm, sekmējot tikumisku rīcību un dabas pētniecība un tikumiskās rīcības apguve notiks sistemātiski tika pierādīta, jo:

1. bērni spriežot par dažādiem jautājumi, labprāt izsaka savu viedokli un ar interesi iesaistās diskusijās,

2. cenšas pierādīt savu taisnību,

3. bērniem uzlabojušies rezultāti, attieksme dažādās mācību jomās.

Izmantotā literatūra un informācijas avotu saraksts

1. Albrehta, Dz. (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: SIA "Mācību grāmata".
2. Brīvdaba. <http://www.videsfonds.lv/documents/ekoskolu-dabas-izgl-t-bas-materi-ls-pirmsskol-m.pdf>
3. *Dabaszinātņu mācību joma* <https://mape.skola2030.lv/resources/10>
4. Dālgrēns, L., Ū., Ščepanskis, A. (2007). *Brīvdabas pedagogija*. Valmiera:Valmieras tipogrāfija LAPA.
5. Dzintere, D., Stangaine, I., Augstkalne, D. (2014) "*Bērnu komunikatīvās kompetences attīstība*" Rīga: RaKa.
6. Dzīres. <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/18899668.pdf>
7. Fišers, R. (2005) "*Mācīsim bērniem domāt*" R., RaKa,
8. Freiberga, I., Priede, L. (2007) "*Bērns mācās izzināt pasauli*" Rīga: SIA Izglītības soļi
9. Howard, P., Dinch, D., Gardner, A. (2012). *Emotional Milestones in the Early Years from birth - 5 years*. Available:
<https://www.northamptonshire.gov.uk/councilservices/children-families-education/early-years/Documents/Emotional%20Milestone%20in%20the%20early%20years.pdf>
10. Geidžs, N.L., Berliners D.C (1999) "*Pedagoģiskā psiholoģija*" Zvaigzne ABC
11. Golubina, V. (2007) "*Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*" Izglītības soļi
12. <http://www.gudrinieks.lv/referati/kursa-darbs/person-ba-un-t-s-att-st-ba.html>
13. <http://www.gudrinieks.lv/referati/kursa-darbs/person-ba-un-t-s-att-st-ba.html>
14. http://www.zalais.lv/files/28_29_db_izgatavo_papiru.pdf papīra otrreizējā pārstrāde.
15. <https://study.com/academy/lesson/aristotles-virtue-ethics-definition-theory.html>
16. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa.
17. Karlgrēns, F. (2008) "*Valdorfa pedagogija*" Jumava
18. Kempbels, R. (1998) "*Kā patiesi mīlēt savu bērnu*" LBDS Jaunatnes Apvienība
19. Kurzemes Vārds, Nr.124 (03.06.1938). http://periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:/p_001_kuva1938n124|article:DIVL366|query:a|issueType:P
20. Lieģeniece, D. (1999). *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa, 262 lpp
21. Lieģeniece, D. (1992) - "*Bērns – pasaulē, pasaule- bērņā*" Rīga: RaKa
22. Milts, A. (2000.) *Ētika- personības un sabiedrības ētika* .:Rīga, izdevniecība

23. Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām. Ministru Kabineta 2018.gada 21. novembra noteikumi nr.716. <http://likumi.lv/doc.php?id=250854> (skatīts:01.09.2020.)
24. Pujāts, J. (1998)- ‘‘Ētika’’
25. Purmale, R. (2000) ‘‘Bērns kā vērtība ģimenē un pirmsskolā’’ Sast. D.Dzintere, 2000. Izglītības soļi
26. Rubenis, A. (1996) - ‘‘Ētika XX gadsimtā’’ Zvaigzne ABC
27. Sensitīvais periods.<http://www.montessoripluss.lv/lv/public/period/view?forward=news>
28. Septiņi tikumi. https://en.wikipedia.org/wiki/Seven_virtues
29. Students, J.A., (1998) *Vispārīgā pēdagoģija II daļa*, Rīga: RaKa, 224 lpp.
30. Špona, A. (2004). *Audzināšanas process teorijā un praksē*. Rīga: RaKa.
31. Vērtības <http://ethicsusa.org/ten-reasons-why-to-teach-your-children-values/>
32. Vērtības <https://www.rootsofaction.com/e-book/>
33. Vērtības <https://www.skola2030.lv/lv/macibu-saturs/merki-skolenam/vertibas-un-tikumi>
34. Vigule, D. (1998) ‘‘K. Dēķens par pirmsskolas bērnu audzināšanu un attīstību’’ Vārti

Pielikums

1.attēls - Laikraksts ‘‘Kurzemes vārds’’

Mūsu augstākais tikums ir darbs

Latvju tautas varenums slēpjas latviskā gara pamatos, kurus atrast mums palīdz tautas gara mantas, tur meklējama atslēga mūsu spēku izpratnei.

Tautas gara pamatos likti stūrakmeņi: darbs, tikums, mērenība, satiecība, dzīves gudrība, ārējā un iekšējā tīrība un kārtība un gatavība godam sargāt un aizstāvēt to, kas ir savējs. Šie ir tie spēka avoti, kas cauri gadu simteņiem mūsos uzkrājušies un virza mūs uz priekšu un uz augšu.

Bet par visiem tikumiem augstāk stāv darbs. Taisni cilvēka darbs nosaka tā vērtību. Šo patiesību izsaka tik milzum daudz daļu un tautas dziesmu, ka arī vēl mūsu dienās nebūs neviena latvieša, kurš nezinātu vismaz kādas no tām.

Raksturīgākais tautu dziesmās ir darba un viņa darītāja slavināšana. Te izskan augstā dziesma, kas pauž darba varonību, darba sajūsmu, spēku un izturību.

IZZIŅA PAR AIZSTĀVĒŠANU

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs izstrādāts
(atbilstoši pasvītrot)

LU PPMF (tukuma filiāle)
(fakultāte)

Ar savu parakstu apliecinu, ka darbs izstrādāts patstāvīgi.

Darba autors Inga Hercoga

(vārds, uzvārds, paraksts)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai.

Darba zinātniskais vadītājs

Docente, Dr. paed. Rasma Purmale

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds, paraksts)

Kvalifikācijas darbs / Bakalaura darbs / Diplomdarbs / Maģistra darbs aizstāvēts

Pārbaudījuma komisijas 20__ .gada _____ sēdē, protokola Nr. _____

vērtējums

(vērtējums)

(vērtējums vārdiem)

Valsts pārbaudījuma
komisijas priekšsēdētājs

(akadēmiskais amats, zinātniskais grāds, vārds, uzvārds)

(paraksts)